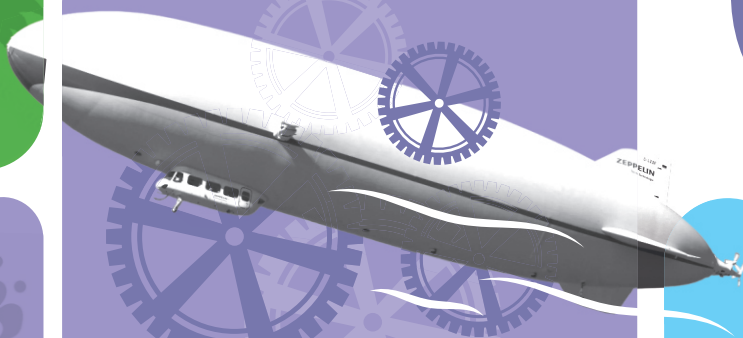

Нова
українська
школа

Юрій Косенко

ВСТУП ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

6
клас

Юрій Косенко

ВСТУП ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

Підручник
для осіб з особливими освітніми потребами (F 70)

6 клас

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Чернівці
МПП «Букрек»
2024

УДК 37.091.214.18:376-056.36.(075)
К71

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 29.03.2024 № 422)*

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Косенко Ю. М.

К71 Вступ до історії України та громадянської освіти : підручник
для осіб з особливими освітніми потребами (F 70) 6 клас. Чернівці :
МПП «Букрек», 2024. 160 с. : іл.

ISBN 978-966-997-232-3

УДК 37.091.214.18:376-056.36.(075)

ISBN 978-966-997-232-3

© Косенко Ю. М., 2024
© МПП «Букрек», 2024

ЗМІСТ

Учні й учениці!

Повторення

§ 1. Людина. Сім'я. Громада	6
§ 2. Історичний час і простір	11
§ 3. Джерела пізнання минулого й сучасного	16
§ 4. Історія навколо нас	21

Розділ I. Заняття людей в минулому й сьогодні

§ 5. Життя в селі в давнину	25
§ 6. Життя в сучасному селі	30
§ 7. Життя в давньому місті	33
§ 8. Життя в сучасному місті	37
§ 9. Торгівля. Гроші	41
§ 10. Професії минулого	46
§ 11. Популярні професії сьогодення	50
§ 12. Винаходи людства та їхній вплив на суспільство	54
§ 13. Українські винахідники	60

Узагальнення до розділу

«Заняття людей в минулому й сьогодні»	64

Розділ II. Культура українського народу

§ 14. Україна — багатокультурна держава	70
§ 15. Внесок українців у світову культуру	75
§ 16. Державні свята українців	79
§ 17. Народні свята українців	83

§ 18. Традиційні страви українців	89
§ 19. Українське національне вбрання	93
§ 20. Музична культура українців	98
§ 21. Спортивні досягнення українців	103

Узагальнення до розділу

«Культура українського народу»	108
--------------------------------	-----

Розділ III. Довкілля

§ 22. Вплив людини на довкілля	114
§ 23. Охорона довкілля	119
§ 24. Енерго- та ресурсозбереження	123

Узагальнення до розділу

«Довкілля»	128
------------	-----

Розділ IV. Україна — демократична держава

§ 25. Демократія. Виборність влади	133
§ 26. Адміністративно-територіальний устрій держави. Громадянство	137
§ 27. Права людини	141
§ 28. Права дитини	145

Узагальнення до розділу

«Україна — демократична держава»	150
----------------------------------	-----

Словничок.....	155
----------------	-----

Учні й учениці!

Ви відкрили підручник «Вступ до історії України та громадянської освіти» для 6 класу. Вам цікаво, про що він? Адже, знайомлячись із темами цього навчального курсу в 5 класі, ви зробили тільки перші кроки до пізнання минулого та сьогодення нашої країни. Ви більше дізналися про свою школу, рідний край, суспільство, родинні та національні традиції, державні символи України. Порівнювали життя людей в селі та місті, пізнали, які бувають громади і за якими правилами й законами вони живуть. Довідалися про науку історію та як працюють історики, археологи, звідки вони беруть інформацію про минуле та багато іншого.

У 6 класі ви продовжите знайомство із заняттями людей в минулому й сьогоденні. Ознайомитеся з надбаннями матеріальної та духовної культури українського народу, із впливом людини на довкілля та його охороною. Більше дізнаєтеся про організацію влади в нашій державі, права людей та дітей.

Зверніть увагу на ці зірочки ✨ — це нові вміння, яких ви набудете після вивчення кожної теми. Прапорці 🚩 — це запитання чи завдання. Наприкінці уроку ми спільно зробимо **ВИСНОВОК** 🙌 з вивченої теми. А за допомогою **СЛОВНИЧКА** 📖 легко відновимо в пам'яті ключові визначення. Зауважте, що над запитаннями із сонечком ☀️, можливо, потрібно буде поміркувати ретельніше.

Сподіваюся, що підручник допоможе вам досягнути нових вершин у пізнанні світу, знайти відповіді на запитання, що вас цікавлять. А також навчить досягнути незвідане й нове, зробить вашу навчальну подорож цікавою та захопливою.

Бажаю успіхів!

Автор

Повторення

§ 1. Людина. Сім'я. Громада

Сьогодні на уроці ви пригадаєте вивчений у 5 класі матеріал про людину, сім'ю та громаду

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ✨ розповідати про себе та членів своєї сім'ї, називати їхні імена (по можливості прізвища й по батькові), професії;
- ✨ розповідати про родинні традиції;
- ✨ розрізняти види громад.

У кожної людини є ім'я, прізвище та по батькові. Ім'я — це власна назва людини, яка дається їй від народження. Воно, як правило, не змінюється.

Прізвище дитина отримує від батьків. Наприклад, якщо у батьків прізвище Кравченко, то й у дитини буде таке саме прізвище. А якщо в сім'ї Бондаренків народиться дитина, то вона отримує прізвище Бондаренко.

Від імені тата людину називають по батькові. Наприклад, якщо тата звати Андрій, то його сина по батькові називатимуть Андрійович. А якщо тата звати Микола, то його донька по батькові буде Миколаївна.

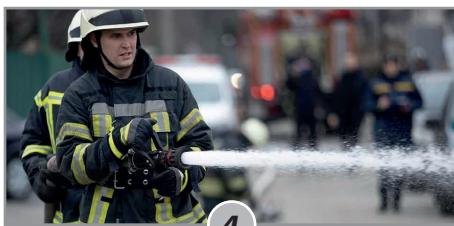

Діти, назвіть:

- ▶ своє прізвище, ім'я та по батькові;
- ▶ прізвище, ім'я та по батькові своїх батьків;
- ▶ прізвище, ім'я та по батькові класного керівника / керівниці.

Дорослі люди ходять на роботу, пораються по господарству, забезпечують свої родини всім необхідним. У кожної дорослої людини є своя професія. **Професія** — це вид трудової діяльності людини. Кожна професія вимагає знань і умінь. Наприклад, водій повинен знати правила дорожнього руху і вміти керувати автомобілем. А лікар повинен виявляти хвороби та знати, як їх лікувати.

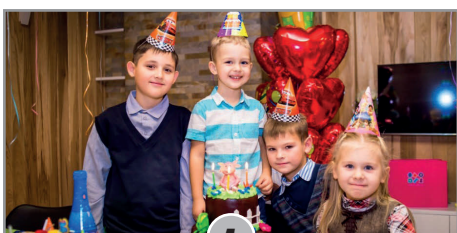
► Уважно розгляньте фотографії. Назвіть зображені професії.

► Назвіть професії своїх батьків.

У кожній сім'ї є свої **традиції** — звичаї, смаки, уподобання, правила поведінки, яких дотримуються в цій родині. Сімейні традиції роблять родину дружньою. У багатьох сім'ях традиційним є святкування днів народження членів родини, очікування подарунків від Святого Миколая, зустріч Нового року, відвідування театрів і кінотеатрів, відпочинок за містом та інше.

► Уважно розгляньте фото. Назвіть, які сімейні традиції тут зображені.

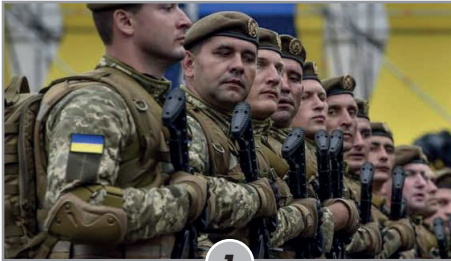

▶ Розкажіть про традиції своєї сім'ї.

Люди живуть у громадах. **Громада** — це група людей, яка об'єднана спільними інтересами і має спільні завдання.

У наш час люди об'єднані в громади за різними ознаками. Наприклад, за місцем проживання — люди живуть у селах або містах. Або за видом діяльності — професією. Існують професійні об'єднання шахтарів, педагогічних працівників, медичних працівників та інші. Представники однієї професії спілкуються, обмінюються досвідом, міркують, як покращити свою працю.

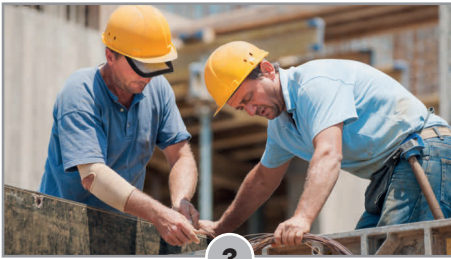
▶ Уважно розгляньте фотографії. Назвіть спільноти, до яких належать зображені на них люди.

1

2

3

4

В Україні проживає багато українців, кримських татар, румунів, болгар, угорців, поляків, євреїв, вірмен, греків, ромів, грузинів та людей інших національностей. Вони об'єднуються в національні громади. У цих громадах розмовляють своєю рідною мовою, дотримуються національних традицій і звичаїв, виконують національні пісні та танці, готують національні страви, розповідають дітям казки, читають книжки та дивляться телепередачі й кінофільми рідною мовою.

Висновок. У кожної людини є прізвище, ім'я та по батькові. У кожній сім'ї є свої традиції — звичаї, уподобання, правила поведінки, яких дотримуються в родині. Люди об'єднуються у громади за різними ознаками: за місцем проживання, за професією, вірою, національністю, інтересами та іншими. Людина може бути членом кількох громад одночасно.

Словничок

Сім'я — це найрідніші люди, які проживають разом із тобою в одній оселі.

Родина — це найближчі родичі (дядьки, тітки, двоюрідні сестри та брати).

Професія — це вид трудової діяльності людини.

Традиція — це звичаї, смаки, уподобання, норми поведінки, що склалися історично і передаються з покоління в покоління.

Громада — це група людей, які об'єднані спільними інтересами і мають спільні завдання.

Запитання

1. Навіщо людині ім'я?
2. Від кого людина отримує прізвище?
3. Від кого отримує дитина ім'я по батькові?
4. Що таке традиції?
5. Розкажіть про традиції своєї родини.
6. Як називається група людей, які об'єднані спільними інтересами й мають спільні завдання?
7. Що спільного в представників однієї національності?

Завдання

1. За поданими запитаннями підготуйте розповідь про себе.
Прізвище ...
Ім'я ...
По батькові ...

- День народження ...
- Скільки років ...
- Місце проживання (місто / село) ...
- Моя улюблена страва ...
- Мій улюблений напій ...
- Чим я займаюсь у вільний час ...
- Мої улюблені ігри ...
- Мої улюблені навчальні предмети в школі ...
- Моя улюблена тварина ...

2. Запишіть у зошиті прізвища, імена та по батькові членів своєї сім'ї.

Цікаво знати

Багато сотень тисяч років тому існувало два види людей: кроманьйонці та неандертальці. Кроманьйонці походять з Африки, а неандертальці мешкали в Європі. Пізніше кроманьйонці заселили і Європу.

Неандертальці вирізнялися світлою шкірою й переважно рудим волоссям, а кроманьйонці були темношкірими.

Неандертальці харчувалися виключно м'ясом. Для полювання вони використовували списи. Неандертальці мали широке обличчя, плечі, грудну клітку, таз. У них була важка щелепа зі скошеним підборіддям, похилий лоб. Останні неандертальці зникли близько 40 тисяч років тому.

Неандерталець
і кроманьйонець

Учені вважають, що первісні люди зазвичай не доживали навіть до 40 років. Це пов'язано з тим, що вони ще не вміли лікувати хвороби, а також мусили співіснувати з великими хижаками.

Сучасні люди є нащадками кроманьйонців.

§ 2. Історичний час і простір

На минулому уроці ви пригадали найбільш важливу інформацію про людину, сім'ю та громаду. Дайте відповідь, навіщо людині ім'я. Від кого людина отримує прізвище? Від кого дитина отримує ім'я по батькові? Що таке традиції? Розкажіть про традиції своєї родини. Як називається група людей, які об'єднані спільними інтересами й мають спільні завдання?

Сьогодні на уроці ви пригадаєте вивчений у 5 класі матеріал про історичний час і простір.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ★ зіставляти рік зі століттям і його половиною;
- ★ розташовувати події у хронологічній послідовності;
- ★ визначати історико-географічні об'єкти відносно сторін світу.

Для кращого орієнтування в часі люди використовують такі одиниці виміру: секунда, хвилина, година, день, доба, тиждень, місяць, рік, століття.

Століття поділяються на першу та другу половини. Для позначення століть використовують римську нумерацію. Перша половина століття — це роки від 1 до 50. Наприклад: 1301 рік, 1412 рік, 1525 рік, 1649 рік. Друга половина століття — це роки від 50 до 00. Наприклад: 1351 рік, 1462 рік, 1585 рік, 1699 рік. Потрібно звернути увагу на ті дати, у яких останніми є два нулі. Вони вказують на останній рік століття. Наприклад, 1700 рік — це останній рік XVII (17) століття, а 1800 рік — це останній рік (XVIII) 18 століття.

► **Визначте століття, у якому ви народилися.**

- **Визначте століття та його половину запропонованих дат (наприклад, 1675 рік — XVII (17) століття, 2 половина):**

1 133 рік — ...; 1556 рік — ...; 1932 рік — ...

- ▶ Розташуйте події у хронологічній послідовності (що відбулося раніше, а що — пізніше):
 - А хрещення мешканців Києва у 988 році;
 - Б проголошення незалежності України у 1991 році.

Карта України Гійома Боплана
(1648 року)

Для кращого орієнтування в просторі люди почали позначати особливості певної місцевості (гори, ріки, болота, міста, мости, ліси, дороги) умовними знаками. Так виникли перші карти.

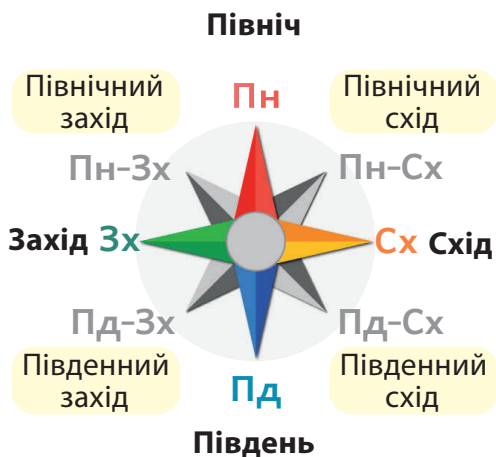
Карти бувають різні. На одних картах позначають поверхню Землі, на інших — поділ країни на області й райони. Є карти,

де позначають корисні копалини. Є карти морів та океанів. А є історичні карти. Ці карти особливі. На них зображають землі в різні часи. Наприклад, протягом багатьох років наші предки будували різні міста й поселення. Одні міста виникли раніше, інші — пізніше, тому на історичній карті міста будуть з'являтися поступово, з часом їх виникнення. Деякі міста зникають з історичних карт, тому що були повністю зруйновані ворожими військами. Інші міста покидали люди з різних причин: голоду, смертельних хвороб, пожеж тощо.

На історичній карті позначають місця битв, торгові шляхи, військові походи, переселення народів тощо. На кожній карті є умовні позначення. Ці позначення називають **легендою** карти. Для того, щоб добре навчитися розуміти історичну карту, вам необхідно запам'ятати ці знаки та розуміти, що вони позначають. Найбільш поширеними позначеннями на історичній карті є стрілочки, кружечки, прапори, вершники, схрещені мечі, лінії та інше.

Для орієнтації на карті використовують **сторони світу**: північ, південь, захід, схід. Північ і південь спрямовані до полюсів Землі, а схід і захід показують напрямок сходу і заходу Сонця. Сонце завжди сходить на сході й заходить на заході.

Крім основних, є проміжні сторони світу: північний схід, південний схід, південний захід, північний захід.

Сторони світу

► **Уважно роздивіться карту України. Назвіть міста, які розташовані на півночі, півдні, заході, сході та в центрі України.**

Висновок. Століття поділяються на першу та другу половини. Для позначення століть використовують римську нумерацію. Зображення на історичній карті озна-

чають події, які вже відбулися. Для орієнтації на карті використовують умовні позначення та сторони світу: північ, південь, захід, схід.

Словничок

Дата — один день календаря.

Століття — сто років.

Вік — інша назва століття.

Тисячоліття — одна тисяча років.

Сторони світу — це основні географічні напрямки: північ, південь, захід, схід.

Історична карта — це графічне зображення земель у різні історичні періоди.

Умовні позначення — це знаки, які вказують на історичну подію (битву, виникнення міста, кордон, військовий похід, торговий шлях тощо).

Легенда карти — умовні позначення карти із роз'ясненням їхнього значення.

Запитання

1. Які одиниці виміру часу використовують люди?
2. На які частини поділяють століття?
3. Скільки років у столітті?
- 4. Що було причиною виникнення перших карт?
5. Які бувають карти?
- 6. Чим відрізняється історична карта від інших?
7. Як називаються умовні позначення на карті?
8. Назвіть сторони світу.

Завдання

1. Визначте століття та його половину таких дат:

1240 рік , 1454 рік , 1646 рік , 1822 рік .

2. Перенесіть таблицю в зошит та, користуючись картою, заповніть її.

Назва міста	Частина України, де розташоване місто
Київ	
Львів	
Херсон	
Луганськ	
Черкаси	
Ваш рідний населений пункт	

Цікаво знати

Одна з найбільш давніх карт світу, на якій зображено територію сучасної України, належить арабському географу й мандрівнику Мухаммаду аль-Ідрісі. Ця карта була створена в 1154 році. На ній українські землі позначені як «землі Русі». Зображено місто Київ та інші українські міста. Також позначено річки Дніпро, Дністер і Дунай.

Карта світу Мухаммада аль-Ідрісі

§ 3. Джерела пізнання минулого й сучасного

На минулому уроці ви пригадали найбільш важливу інформацію про історичний час і простір. Дайте відповідь, які одиниці виміру часу використовують люди. На які частини поділяють століття? Скільки років у столітті? Що було причиною виникнення перших карт? Які бувають карти? Чим відрізняється історична карта від інших? Як називаються умовні позначення на карті? Назвіть сторони світу.

Сьогодні на уроці ви пригадаєте вивчений у 5 класі матеріал про джерела пізнання минулого й сучасного.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ★ поділяти джерела на усні, речові, писемні та аудіовізуальні;
- ★ наводити приклади джерел інформації.

Людина живе в суспільстві. **Спілкуючись** з іншими, вона дізнається різноманітні новини, обмінюється інформацією, отримує слова підтримки тощо. Про різноманітні події люди дізнаються з розповідей учасників цих подій, свідків, сусідів та інших. Про життя людей у минулі часи ми дізнаємося з пісень, прислів'їв, легенд, билин, загадок, віршів. Тоді люди ще не вміли писати,

Глашатай

тому ці твори передавалися усно. Їх передавали від батька й матері до дітей, від дідуся й бабусі до онуків, між рідними і знайомими. Такі твори називаються усними джерелами. **Усні джерела — це усно передана інформація.**

Також у давні часи люди дізнавалися важливу інформацію від

глашатаїв. **Глашатаї** — це ті особи, які прилюдно на площах проголошували важливу інформацію (накази, закони, рішення влади).

► Які казки ви знаєте?

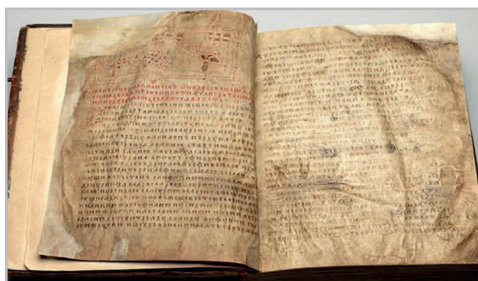
► Назвіть героїв казок, билин.

Наші предки протягом свого життя виготовляли різноманітні речі. Це предмети побуту: посуд, одяг, взуття, знаряддя праці, зброя, книги, ікони та інше. Про життя людей в минулому можуть розповісти й стародавні споруди: фортеці, палаци, залишки жител чи укріплень, церкви та інші будівлі. Певну інформацію про життя в минулі часи можна дізнатися з монет, печаток, прикрас і картин. Такі залишки з минулого називаються **речовими джерелами**.

Стародавній посуд

Із часом люди придумали літери. З них складали слова, речення, тексти. Писали, переписували й перекладали книги. Потім почали друкувати **книги**, видавати **газети** й **журнали**. Такі джерела називаються **писемними**. У цих виданнях є безліч різноманітної інформації. Багато газет і журналів друкують матеріали на певні тематики: для селян (газета «Сільські вісті»), для водіїв («Автомобіліст») та інші.

Стародавня книга «Повість минулих літ» Нестора Літописця

► Які книги (оповідання) ви прочитали?

Отримання інформації з газет

► Яку інформацію ви дізналися з книг (оповідань)?

З винаходом радіо люди отримали додаткове джерело інформації. По радіо повідомляли важливі новини країни, розповідали про події, які відбувалися за кордоном. Також по радіо

Люди слухають радіо

були й інші передачі, присвячені окремим темам. У наш час працює багато радіостанцій, які повідомляють різноманітну інформацію.

► Уважно розгляньте фото. Назвіть зображене джерело інформації.

Із часом люди винайшли **телевізор**. З'явилася можливість не тільки чути новини, але й побачити ті події, про які розповідалося. Окрім новин, по телевізору показували кінофільми, пізнавальні та розважальні передачі.

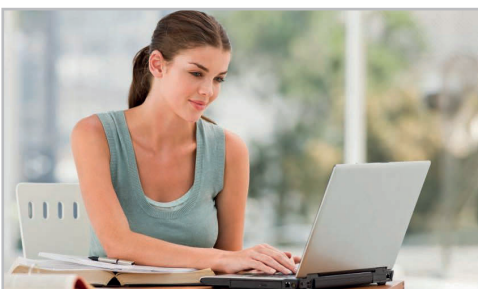

Перегляд телевізора

Окрім новин, по телевізору показували кінофільми, пізнавальні та розважальні передачі.

► Уважно розгляньте фото. Назвіть зображене джерело інформації.

У наш час важливим джерелом інформації є **інтернет**. Інтернет — це система, яка з'єднає всі комп'ютерні мережі світу.

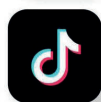

Отримання інформації з інтернету

Через пошукові системи інтернету людина може знайти будь-яку інформацію, яка її цікавить. Існує електронна пошта, за допомогою якої можна передавати важливу інформацію, фотографії, відео, рекламу та інше.

Завдяки інтернету люди створюють соціальні мережі. **Соціальна мережа** — це спільнота людей, яка утворена в інтернеті для спілкування, розміщує там інформацію та зображення, залишає коментарі чи надсилає повідомлення.

► Уважно розгляньте фото. Назвіть символи соціальних мереж.

Висновок. Людина отримує інформацію з різних джерел: від спілкування з іншими, вивчаючи предмети старовини, слухаючи радіо, дивлячись телебачення, переглядаючи інтернет та соціальні мережі.

Словничок

Усні джерела — це інформація, яка передавалася усно від одного покоління до іншого.

Глашатай — це особа, яка в давні часи оголошувала на площах важливу інформацію (накази, закони, рішення влади).

Речові джерела — це предмети, якими користувалися люди в давні часи.

Писемні джерела — це записи наших предків на глині, дереві, корі, папері, камені.

Інтернет — система, яка з'єднує всі комп'ютерні мережі світу.

Соціальна мережа — спільнота людей, яка утворена в інтернеті для спілкування, розміщує там інформацію та зображення, залишає коментарі чи надсилає повідомлення.

Запитання

1. З яких джерел людина отримує інформацію?
2. Хто такий глашатай?
3. Наведіть приклади речових джерел інформації.

4. Що належить до писемних джерел?
5. Чим відрізняється телевізор від радіо?
6. Яку інформацію можна передавати й приймати електронною поштою?

Завдання

Складіть речення зі слів (якщо складно, зверніться за допомогою до вчителя/вчительки, вихователя/виховательки або батьків):

отримують у наш час найбільше
інформації з телебачення інтернету
та соціальних мереж люди

Цікаво знати

У давні часи в багатьох країнах для поширення інформації використовували **скороходів**. Вони швидко пересувалися пішки або верхи на конях. До них зверталися, коли виникала необхідність швидко передати важливу інформацію в інше місто.

Скороход

Скороходами ставали міцні молоді люди. Довгі дистанції доводилося долати бігом — для цього була потрібна витривалість. Швидкому бігу скороходи навчалися спеціально. Гонець передавав інформацію особисто адресату.

Під час війни скороходи передавали накази воєначальників і були розвідниками, які вчасно повідомляли про пересування ворога.

§ 4. Історія навколо нас

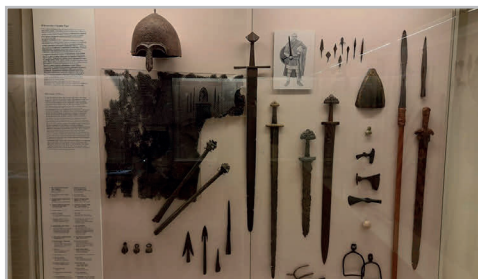
На минулому уроці ви пригадали найбільш важливу інформацію про джерела пізнання минулого й сучасного. Дайте відповідь, з яких джерел людина отримує інформацію. Хто такий глашатай? Наведіть приклади речових джерел інформації. Що належить до писемних джерел? Чим відрізняється телевизор від радіо? Яку інформацію можна передавати й приймати електронною поштою?

Сьогодні на уроці ви пригадаєте вивчений у 5 класі матеріал про таку науку, як історія.

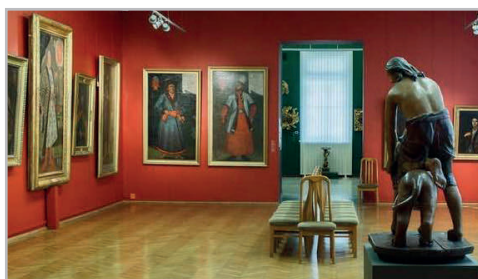
Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ★ розповідати про музеї;
- ★ пояснювати походження назви «Україна», назви столиці, обласного центру, рідного населеного пункту;
- ★ з опорою на наочність називати найбільш відомі пам'ятники, пам'ятки архітектури та історії.

Багато предметів з минулих часів зберігаються поруч з нами. Це старовинні будинки, церкви, пам'ятники та інші пам'ятні місця. У багатьох містах і селах є музеї. **Музеї — це установи, які призначені для вивчення та збереження пам'яток історії, предметів мистецтва або речей, які належали відомим діячам.** Музеї бувають різні: історичні, археологічні, художні, літературні та інші. Речі, які виставлені в музеях для огляду,

Експонати історичного музею

Експонати художнього музею

називають **експонатами**. Більше дізнатися про експонати музею допомагають **екскурсоводи**.

▶ Назвіть музеї, які є у вашому населеному пункті.

Історія проявляється навколо нас у назвах населених пунктів, країн тощо. Наприклад, наша країна називається Україною. Уперше слово «Україна» з'явилося дуже давно — у 1187 році. Це слово означає **«країна, край, земля»**, тобто **територія нашого народу**. Багато населених пунктів названо **від імен їхніх засновників**. Наприклад, місто Київ названо на честь його засновника, князя Кия, а Івано-Франківськ — на честь відомого українського письменника й поета Івана Франка. Багато міст беруть свою назву **від місцевості**. Наприклад, назва міста Полтава походить від найменування річки Лтава, а місто Рівне — через рівну місцевість.

▶ Розкажіть походження назви вашого населеного пункту.

У багатьох містах і селах України збереглося багато пам'яток архітектури. **Пам'ятки архітектури — це видатні зразки споруд (церкви, будинки, фортеці та інше)**. Пам'ятки архітектури охороняються державою. Вони потребують дбайливого ставлення, зміцнення та відновлення пошкоджених деталей. В Україні збереглося багато пам'яток архітектури. Це

Хотинська фортеця (м. Хотин)

Замок Любарта (м. Луцьк)

Софіївський собор (м. Київ)

Будинок з химерами (м. Київ)

Кам'янець-Подільська фортеця
(м. Кам'янець-Подільський)

Софійський собор, Києво-Печерська лавра, замок Любарта, Хотинська фортеця та інші.

► Чи є у вашому населеному пункті пам'ятки архітектури? Якщо так, назвіть їх.

Висновок. Якщо бути уважними, можна побачити історію навколо себе. Це можуть бути старовинні будинки, церкви або пам'ятники. Старовинні предмети зберігаються в музеях. Історія навколо нас — це також назви наших міст, вулиць, площ, річок, озер, гір. Свої найменування вони отримали ще з давніх часів.

Словничок

Музей — це установа, призначена для вивчення та збереження пам'яток історії, предметів мистецтва або речей, які належали відомим діячам.

Експонат — предмет, виставлений для огляду в музеї або на виставці.

Екскурсовод — людина, яка проводить екскурсії в музеях та інших місцях.

Архітектура — це мистецтво будівництва різноманітних споруд.

Пам'ятки архітектури — визначні зразки архітектурних споруд.

Запитання

1. Де можна побачити предмети старовини?
2. Які музеї є у вашому населеному пункті?

3. Що означає слово «Україна»?
4. Чому місто Київ отримало цю назву?
5. Чому ваш населений пункт так називається?
- ☀ 6. Навіщо люди дають назву містам, селам, вулицям, океанам, морям, річкам, горам?
7. Користуючись ілюстраціями підручника, назвіть відомі пам'ятки архітектури України.

Завдання

Складіть із запропонованих частин слова:

1 у ї на кра ;

2 зе му й ; 3 ця фор те ;

4 ар тек ра хі ту .

Цікаво знати

Віддавна українці використовували дерево як будівельний матеріал: зводили будинки, господарські споруди, храми тощо. Дерев'яних церков збереглося небагато. Одним із найстаріших храмів в Україні є церква святого Миколая Чудотворця, розташована в селі Колодине на Закарпатті.

Церква святого Миколая Чудотворця (с. Колодине, Закарпаття)

Церква збудована 1470 року. Авжеж, з часом дерев'яні частини храму втратили міцність і їх замінили. Донині збереглися автентичні зрубні стіни з колод завдовжки 12 метрів на кам'яному фундаменті. Пізніше було добудовано галерею та ганок.

Поступово церква занепала: покриття прогнило, дах протікав, вода руйнувала настінні розписи. Тож у 2006–2007 роках її реставрували: замінили дах, двері, закрили щілини, зміцнили стіни тощо.

Розділ І. Заняття людей в минулому й сьогодні

§ 5. Життя в селі в давнину

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про життя людей в селі в давні часи.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ★ розповідати про життя селян у давні часи;
- ★ називати давні знаряддя праці;
- ★ пояснювати різницю між видами діяльності селян у давнину.

Віддавна на території України люди жили в селах. **Села — це невеликі поселення, більшість мешканців яких займаються землеробством і домашнім тваринництвом.** Як правило, села виникали на височинах, біля річок або інших водойм.

У давні часи в селах люди починали працювати зі сходом сонця, а закінчували — коли воно заходило. Основним заняттям селян було землеробство й домашнє тваринництво. Весною люди орали землю й сіяли жито, пшеницю, ячмінь, гречку. Урожай збирали в кінці літа. Для цього використовували коси й серпи.

Селянин з косою

Дівчина із серпом
(картина М. Пимоненка)

Дівчина зі снопами
(картина К. Трутовського)

Ціп

Жорна

Скошені рослини зв'язували у снопи. **Сніп — це зв'язані в товстий пучок зернові рослини.** У снопах було зручно відділяти зерно від стебла. Для цього використовували ціп. **Ціп — це пристрій, який складався з двох палиць, з'єднаних між собою ремнем.** Зерно мололи кам'яними жорнами. **Жорна — це пристрій для ручного механічного помелу зернових культур.** З меленого зерна жита й пшениці пекли в печах хліб.

▶ Уважно роздивіться малюнок. Назвіть давні сільськогосподарські інструменти.

Пастух (картина Ж. Дюпре)

Також селяни садили капусту, буряк, моркву та іншу городину. Тримали корів, коней, кіз, овець, свиней, домашню птицю. Влітку худобу випасали на лугах, а взимку тримали у хлівах.

► Навіщо люди тримали худобу?

► Як ви гадаєте, чим взимку годували домашніх тварин?

Селяни жили в хатах. Сільська хата була окремою будівлею й стояла посередині садиби. Біля хати розміщувалися господарські будівлі: хліви, клуні, сараї. У них селяни тримали домашніх тварин, знаряддя праці, запаси зерна та інших продуктів. Біля селянської садиби розміщувався город і садок. Навколо сіл розташовувалися поля.

Сільська вулиця
(картина С. Васильківського)

Селянська хата

► Уважно роздивіться картину М. Пимоненка «Жнива в Україні». Що роблять селяни?

Жнива в Україні (картина М. Пимоненка)

Висновок. З давніх часів селяни займалися землеробством і скотарством. Їхня праця була важкою. Вони починали працювати зі сходом сонця, а закінчували свою роботу, коли вже темніло.

Словничок

Село — це невелике поселення, більшість мешканців якого займаються землеробством і домашнім тваринництвом.

Землеробство — оброблення землі з метою отримання урожаю.

Скотарство — розведення та використання худоби.

Худоба — домашні тварини.

Сніп — зв'язані в товстий пучок зернові рослини.

Ціп — пристрій, який складався з двох палиць, з'єднаних між собою ремнем.

Жорна — пристрій для ручного механічного помелу зернових культур.

Запитання

1. Чим займалися селяни?
2. Де будували села?
3. Які інструменти використовували селяни для своїх робіт?
4. Що сіяли селяни на полях?
5. Що садили на городах?
6. Яку домашню худобу тримали селяни?
7. Які будівлі розташовувалися на селянській садибі?

Завдання

Відгадайте загадки. Відповіді запишіть у зошит.

А. Вранці, як лежить роса, постриже траву...

(к...).

Б. Листя виберуть з землі не лопата, а ...

(г...).

В. Хоч і гостра, не забута! Копає землю нам ...

(л...).

Цікаво знати

З давніх-давен в українських селах жінки займалися вишиванням. Наші предки вважали узори вишиванок оберегами (захистом) від злого ока й слова. Саме тому сорочки на рукавах, комірах і подолі прикрашали візерунками.

Українці ніколи не носили вишиванок щодня. Сорочки на кожний день називалися «буденками». Вони зовсім не прикрашалися.

Дівчат навчали вишивати з 5 років. У цьому віці юні українки вже вміли тримати голку з ниткою, оздоблювати одяг найпростішими швами.

Нитки для вишивок були різних кольорів. Їх виготовляли самостійно. Фарбували настоянками й відварами з трав, кори, квітів, соку плодів. Наприклад, усі відтінки жовтого отримували з відвару пшеничної соломи.

Кольори ниток мали своє значення. Наприклад, червоний колір означав любов, а чорний — журбу.

Гарно вишита українська сорочка з давніх часів вважалася символом здоров'я та краси, щасливої долі та любові.

Українці у вишиванках
(початок XX (20) століття)

§ 6. Життя в сучасному селі

На минулому уроці ви дізналися про життя людей в селі в давні часи. Пригадайте, чим займалися селяни. Де будували села? Які інструменти використовували селяни для своїх робіт? Що сіяли селяни на полях? Що садили на городках? Яку домашню худобу тримали селяни? Які будівлі були на селянській садибі?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про життя сучасних людей в селі.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ☀️ пояснювати спосіб життя людей в сучасному селі;
- ☀️ називати сучасні сільськогосподарські засоби праці.

Життя людей в сучасному селі значно відрізняється від життя селян у минулі часи. У всіх селах України проведена електрика. Це дає змогу користуватися великою кількістю побутових приладів: телевізорів, комп'ютерів, холодильників, мікрохвильових печей, електричних чайників тощо.

Сучасне українське село

У більшості населених пунктів проведені інтернет-мережі. Це дозволяє вчасно отримувати

інформацію, якою цікавиться користувач. Більшість селян забезпечено мобільним зв'язком.

Значно відрізняється архітектура сучасних сіл від сіл минулих часів. Сучасні будинки значно більші. Вони збудовані з цегли та інших міцних матеріалів. Деякі з них будують у кілька поверхів.

🚩 **Назвіть села, у яких мешкають ваші рідні.**

У селян є власні городи, де вони вирощують картоплю, буряки, огірки, помідори, квасолю, кукурудзу, кабачки, капусту та інші культури. У садах ростуть яблуні, груші, сливи, абрикоси, вишні тощо.

Ручну працю людей замінила різноманітна техніка. У селах обробляють землю та перевозять вантажі за допомогою тракторів і вантажних автомобілів, збирають урожай комбайнами. Використання сучасної техніки в сільському господарстві полегшує життя людей в селі.

У сучасних селах працюють школи, будинки творчості, бібліотеки, магазини та інші заклади. Діти, які мешкають у селах, мають можливість відвідувати різноманітні гуртки, спортивні секції, займатися музикою та інше.

Сільський город

Оранка сучасною сільськогосподарською технікою

Збирання врожаю

Перевезення вантажів

► Чим відрізняється життя людей в сучасному селі від життя селян у давні часи?

Висновок. Життя мешканців сучасних сіл полегшує багато побутових пристроїв та сільськогосподарської техніки. У багатьох сучасних селах працюють школи, будинки творчості, бібліотеки, магазини та інші заклади, які задовольняють потреби їхніх жителів.

Словничок

Село — невелике поселення, більшість мешканців якого займаються землеробством і домашнім тваринництвом.

Запитання

1. Чим відрізняється життя мешканців сучасних сіл від життя селян у минулі часи?
2. Які побутові прилади працюють від електрики?
3. Яку користь надає селянам інтернет?
4. Які культури вирощують на городах?
5. Які дерева саджають у садах?
6. Які роботи виконуються за допомогою сучасної сільсько-господарської техніки?
7. Які заклади, збудовані в селах, полегшують життя їхнім мешканцям?

Завдання

Продовжте речення.

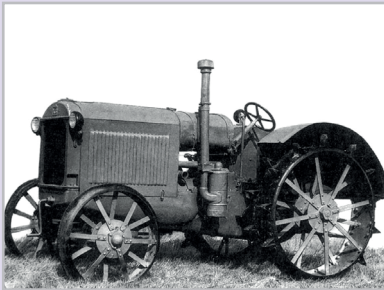
Полегшує роботу в полі така техніка:

Цікаво знати

Перші трактори були створені майже 200 років тому. Англійський винахідник Вільям Говард збудував локомобіль для оранки землі. У другій половині XIX століття на полях Великої Британії працювало вже близько двох тисяч таких машин. Двигуни в цих пристроях працювали на пару.

У 1896 році в США був створений перший трактор із двигуном внутрішнього згорання. Такі трактори дуже допомагали фермерам. Проте вони були дуже важкими, часто ламалися та грузнули в землі.

Трактор, який виготовляли в Харкові в 1931-1937 роках

В Україні перший тракторний завод був збудований у Харкові. На заводі випускали колісні та гусеничні трактори. Колеса на цих тракторах були металевими.

§7. Життя в давньому місті

На минулому уроці ви дізналися про життя сучасних людей в селі. Подумайте, чим відрізняється життя мешканців сучасних сіл від життя селян у минулі часи. Які побутові прилади працюють від електрики? Яку користь надає селянам інтернет? Які культури висаджують на городах? Які дерева саджають у садах? Які роботи виконують за допомогою сучасної сільськогосподарської техніки? Які заклади, збудовані в селах, полегшують життя їхнім мешканцям?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про життя людей в давніх містах.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ★ пояснювати спосіб життя людей в місті в давні часи;
- ★ називати предмети вжитку давніх містян.

В Україні з давніх часів міста виникали на перетинах торгових шляхів, біля бродів, мостів, переправ через ріки. Тобто в тих місцях, де зустрічалося багато людей. Щоб захиститися від нападу ворогів, міста укріплювали високими стінами, ровами й валами. **Рів** — це штучно викопана глибока та широка канава (часто заповнена водою) навколо фортеці або міста. **Вал** — це штучний земляний насип, який ускладнював захоплення міста.

У кожному давньому місті була фортеця. Її будували на узвишші та укріплювали стінами, валами й ровами. Тут мешкали заможні люди — князі та бояри. **Князь** — це вождь або правитель. **Бояри** — це воїни, радники князя.

Руська фортеця
(м. Кременець)

За стінами фортеці мешкали ремісники та купці. Тут розташовувалося **торжище** — давній ринок. **Ремісники** виготовля-

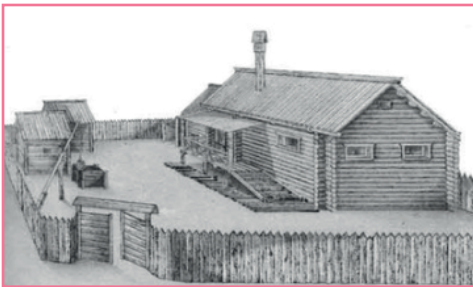

ли виробили з дерева, заліза, шкіри, кісток та глини. Цей товар ремісники продавали на ринках. Торгівлею також займалися **купці**. Вони їздили по містах і торгували різними виробами.

▶ Де зараз люди купують товари?

Будівлі в давніх містах розташовували рядами, між якими був проїзд — вулиця. Щоб менше було бруду, вулиці вимощували дерев'яними настилами.

▶ Яке покриття на вулицях вашого населеного пункту?

Садиба ремісника

Хати ремісників були невеликими, переважно однокімнатними. У хаті в кутку розташовувалася піч з лежанкою, уздовж стін — дерев'яні лави та стіл. У дворі містян були господарські приміщення — хліви, клуні, погребі, колодязі.

Князівські хороми

Житла князів і бояр були багатші й просторіші. Вони мешкали у двоповерхових хоромах з великою кількістю кімнат. Хороми — двоповерхова (іноді триповерхова) дерев'яна житлова споруда. Князям і боярам прислужували слуги.

Життя в місті поступово змінювалося. Вже сто років тому в багатьох містах будували дво- і триповерхові будинки, з'явилися театри, бібліотеки, школи, лікарні. Вулиці почали освітлювати електричними ліхтарями. З'явився громадський транспорт.

▶ Уважно роздивіться фото сторічної давнини. Що спільного в будівлях цих міст?

м. Київ (1920 рік)

м. Суми (початок ХХ (20) століття)

Висновок. Давні міста виникали на перетинах торгових шляхів, біля бродів, мостів, переправ через ріки. У кожному місті була фортеця. Там містяни ховалися від ворога. У фортеці жили князь із боярами. Більшість мешканців міст складали ремісники. Вони продавали свій товар на ринках. Поступово міста розросталися, збільшувалася кількість населення. Будувалися будинки в декілька поверхів, з'явилися театри, бібліотеки, школи, лікарні тощо.

Словничок

Рів — штучно викопана глибока та широка канава (часто заповнена водою) навколо фортеці або міста.

Вал — штучний земляний насип, який ускладнював захоплення міста.

Фортеця — укріплена споруда.

Князь — вождь або правитель.

Боярин — воїн, радник князя.

Хороми — двоповерхова (іноді триповерхова) дерев'яна житлова споруда.

Торжище — давній ринок.

Ремісник — майстер, який власноруч виготовляв готову продукцію.

Купець — торговець.

Запитання

1. У яких місцях виникали міста?
2. Як укріплювалися давні міста?

3. Хто мешкав у фортеці?
4. Хто такі ремісники?
5. Де ремісники продавали свої вироби?
6. У яких житлах мешкали звичайні містяни?
7. Як називалася будівля, де жив князь?
8. Як змінилися міста?

Завдання

Розділіть слова і прочитайте прислів'я. Запишіть його в зошит.
Там земля мила, де матина родила.

Цікаво знати

Давні міста були оточені міцними стінами. Потрапити в місто можна було через ворота. У древньому Києві їх було декілька. Головні — Золоті ворота. Зверху на них була розташована Церква Благовіщення Пресвятої Богородиці. Золоті ворота було збудовано тисячу років тому, ще за часів князя Ярослава Мудрого.

Будували Золоті ворота візантійські майстри. Головним будівельним матеріалом була широка й пласка обпалена цегла — плінфа. Цей будівельний матеріал дуже міцний, тому й простояла споруда так довго. Золоті ворота серйозно постраждали під час нападу монголів на Київ. З того часу вони поступово руйнувалися.

Золоті ворота

У 1982 році Золоті ворота було відновлено. В середині цієї споруди розміщено музей. Зараз Золоті ворота є символом Києва.

§ 8. Життя в сучасному місті

На минулому уроці ви дізналися про життя людей в давніх містах. Пригадайте, у яких місцях виникали міста. Як укріплювалися давні міста? Хто мешкав у фортеці? Хто такі ремісники? Де ремісники продавали свої вироби? У яких житлах мешкали звичайні містяни? Як називалася будівля, де жив князь? Як змінилися міста?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про життя людей в сучасних містах.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ★ пояснювати спосіб життя людей в сучасному місті;
- ★ називати предмети вжитку сучасних містян;
- ★ порівнювати спосіб життя мешканців давніх і сучасних міст.

Упродовж століть життя міст та їхніх жителів змінювалося, набувало нових рис. У сучасних містах зводяться висотні будинки, парки, працюють школи, лікарні, торгові центри, великі та маленькі магазини, театри й кінотеатри. У багатьох містах пасажирів перевозять міські автобуси, тролейбуси, трамваї та маршрутні таксі. У великих містах є метро. Метро — це підземна міська залізниця. У багатьох містах функціонують аеропорти, які приймають пасажирські та вантажні літаки.

Сучасне місто

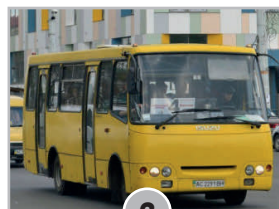
► **Уважно роздивіться фото. Назвіть види міського транспорту.**

1

2

3

4

5

Забруднення повітря
промисловими підприємствами

Потік транспорту в місті

швидкого збільшення кількості автомобілів і низької пропускної здатності міських доріг. Щоб полегшити рух водіям і пішоходам у містах, встановлені світлофори, підземні та надземні переходи, дорожні знаки.

Водночас життя в місті несе чимало клопотів і небезпек. Їх створює сама людина. Шкідливі викиди транспорту та підприємств забруднюють повітря. Це спричиняє численні захворювання. Дуже серйозною є проблема забруднення довкілля побутовими відходами та пластиком. Залишки сміття потрапляють у ґрунт, водойми, а згодом — в організми тварин і людей.

Мешканці дуже великих міст постійно поспішають, адже для того, щоб дістатися до місця призначення, доводиться витратити багато часу. Чимало великих міст потерпають через затори на дорогах. Це наслідок

► **Розкажіть про правила переходу дороги за сигналами світлофора.**

Зазнала змін і якість життя. Сучасні помешкання обладнані технічними приладами, які полегшують побут і заощаджують наш час.

► Якими побутовими приладами користуються у ваших сім'ях?

Дуже важливо, щоб люди з любов'ю ставилися до міст, у яких проживають: не смітили на вулицях, не ламали лави, паркани й молоді дерева, залишали сміття у спеціально встановлених місцях тощо. Якщо цього не дотримуватися, то наші міста перетворюються на великі смітники, а тривалість життя людини значно скоротиться.

Висновок. У сучасному місті мешкає велика кількість людей. У містах багато висотних будівель, торгових центрів, освітніх і культурних закладів. Щоб швидко пересуватися по місту, люди використовують різноманітний транспорт.

Словничок

Місто — великий населений пункт, зазвичай адміністративний, промисловий, торговий або культурний центр певного регіону.

Метро — це підземна міська залізниця.

Запитання

1. Які види транспорту обслуговують міських пасажирів?
2. Який громадський транспорт є у вашому місті?
3. Що таке метро?
4. Які клопоти й небезпеки очікують людину в місті?
5. Які пристрої допомагають безпечно рухатися містом?
6. Чим відрізняється сучасне місто від давнього?

Завдання

Спробуйте порівняти давнє і сучасне місто. Накресліть у зошиті таблицю та заповніть її.

Ознака	Давнє місто	Сучасне місто
Оборонні укріплення		

Супермаркети, великі торгові центри		
Будинки в декілька десятків поверхів		
Вузькі вулички		
Велика кількість міського транспорту		
Наявність воріт при в'їзді в місто		

Цікаво знати

Будинки, надруковані 3Д-принтером

У наш час, щоб побудувати будівлю, вже не обов'язково звертатися до архітекторів. Будинки або іншу споруду може надрукувати пристрій, який називається 3Д-принтер.

У багатьох країнах 3Д-принтери вже створюють житла.

Наприклад, у місті Остін, що в Сполучених Штатах Америки, на друк і складання будинку потрібно всього декілька днів. У збудованих 3Д-принтером житлах є ванна кімната, спальня, вітальня, кухня і велика веранда.

В Україні також є приклади будівництва з використанням вказаного пристрою.

Фахівці вважають, що за 3Д-друком жител майбутнє.

3Д-принтер будує будинок

§ 9. Торгівля. Гроші

На минулому уроці ви дізналися про життя людей в сучасних містах. Пригадайте, які види транспорту обслуговують міських пасажирів. Який громадський транспорт діє у вашому місті? Що таке метро? Які клопоти й небезпеки очікують людину в місті? Які пристрої допомагають безпечно рухатися містом? Чим відрізняється сучасне місто від давнього?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про торгівлю та гроші.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ★ називати місця, де здійснюється продаж-купівля товарів;
- ★ розпізнавати українські гроші;
- ★ називати номінали українських банкнот.

Для зручного життя сучасній людині необхідно багато предметів. Предмети, які продаються, є **товаром**. Процес купівлі-продажу товарів — це **торгівля**. Наприклад, щоб добре почуватися, необхідно вчасно харчуватися. Але де ж взяти їжу? Із чого готуються страви? Для приготування більшості страв необхідні овочі, крупи, вода, олія. Також потрібне м'ясо, яйця, риба тощо. Ці продукти продаються в **продовольчих магазинах**, супермаркетах і на ринках.

► Назвіть овочі, з яких можна приготувати страви.

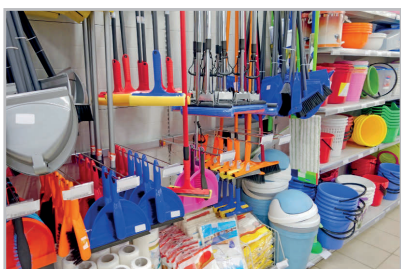
Багато речей продається в **магазинах господарських товарів**. Ці магазини призначені для забезпечення населення товарами, необхідними для ведення домашнього господарства: посудом, предметами гігієни, інструментами тощо.

У продовольчому магазині

Продовольчий ринок

Магазин господарських товарів

Окрім зазначених магазинів, є спеціалізовані. У них продаються товари певного асортименту. **Асортимент** — це підбір товарів одного виду. Наприклад, у магазинах ювелірних виробів продаються коштовності, а в магазинах побутової хімії продаються товари, призначені для догляду за будинком і тілом людини. Є окремі магазини, де продаються телефони, одяг, взуття, меблі, будівельні матеріали, канцелярія (товари для письма й малювання) тощо.

У нашій країні багато **торгівельних центрів, універмагів** (універсальних магазинів) і **супермаркетів**. У цих магазинах можна придбати різний товар. Щоб купити потрібне, необхідно знайти відповідний відділ або запитати продавця чи консультанта.

▶ **Хто з вас самостійно робив покупки?**

▶ **Що ви купували?**

Торговий центр

Щоб придбати товар, потрібно заплатити за нього на касі або в терміналі самообслуговування. Розраховуються банківською картою або паперовими грошима. В Україні для цього використовують національну валюту — гривню. Вона буває металеву та паперову. Металевими є гривні номіналом в 1, 2, 5 та 10 гривень. Паперовими є гроші номіналом в 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100, 200 та 1000 гривень. Гривня складається з копійок. В одній гривні — 100 копійок. Копійки металеві. Є монети по 10 та 50 копійок.

Українські монети

Гривні

Висновок. Товар можна придбати в магазині або на ринку. Магазины бувають різними. За товар розраховуються грошима. Національна валюта України — це гривня. Українські гроші можуть бути металевими й паперовими.

Словничок

Товар — це продукти, виготовлені чи вирощені людиною (матеріальні та нематеріальні), які продаються.

Торгівля — процес купівлі-продажу товарів.

Асортимент — набір товарів або виробів різних видів.

Супермаркет — великий універсальний магазин самообслуговування.

Універмаг — універсальний магазин.

Канцелярія — товари для письма та малювання.

Гривня — грошова одиниця України.

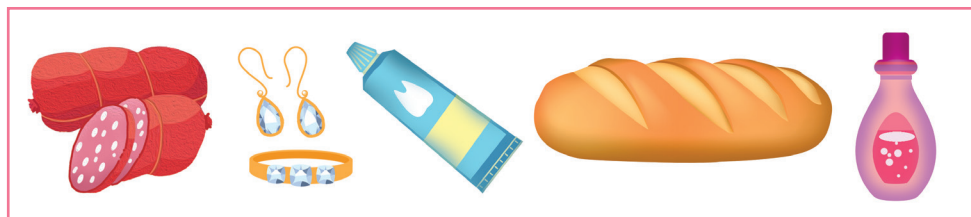
Запитання

1. Що таке товар?
2. Де можна купити товари?
3. Що таке торгівля?
4. Які бувають магазини?
5. Який товар продається в універмагах?
6. Що потрібно зробити, щоб придбати товар?
7. Як називаються українські гроші?
- ☀ 8. Для чого нам потрібні гроші?

Завдання

Уважно розгляньте малюнок і запишіть у зошиті, у яких магазинах можна купити зображений товар.

Спеціалізація магазину	Назва товару
Продовольчий магазин	
Магазин господарських товарів	
Ювелірний магазин	
Магазин побутової хімії	
Магазин одягу	

Цікаво знати

Діти, вам вже відомо, що грошовою одиницею України є гривня. Свою назву вона бере від прикраси часів Русі. Більше тисячі років тому на землях сучасної України існувала держава Русь зі столицею в Києві. У той час гривню називалися прикраса на шию — обруч із золота або срібла, часто прикрашений коштовним камінням. Володіння такою прикрасою свідчило про поважне становище людини.

Із часом на Русі гривню почали використовувати як міру ваги й лічби. Під час купівлі товару розплачувалися злитками срібла вагою близько 200 грам. Ці злитки називалися гривнями.

Гривна — прикраса
на шию

Гривня часів Русі

§ 10. Професії минулого

На минулому уроці ви дізналися про торгівлю та гроші. Пригадайте, що таке товар. Де можна купити товари? Що таке торгівля? Які бувають магазини? Який товар продається в універсамах? Що потрібно зробити, щоб придбати товар? Як називаються українські гроші? Для чого нам потрібні гроші?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про професії минулих часів.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ★ називати професії минулого;
- ★ називати представників різних професій, що зображені на ілюстраціях;
- ★ усвідомлювати значення праці предків для кращого життя наступних поколінь.

Професія — це рід трудової діяльності людини. Люди певної професії володіють відповідними знаннями, досвідом і практичними вміннями. Це дає змогу їм успішно виконувати роботу.

Коваль за роботою

У давні часи людям потрібні були вироби з металу. Наприклад, для оранки землі необхідні міцні залізні плуги, а для з'єднання дерев'яних деталей — залізні цвяхи. Воїни потребували міцних мечів, залізних стріл тощо. Важко уявити життя наших предків без лопат, сокир, молотків, ножів, серпів та іншого. Виготовляли вироби з металу **ковалі**. Вони у спеціальних печах — **горнах** — нагрівали залізо та молотками вковували потрібні предмети. Майстерню, де працювали ковалі, називали **кузнею**.

Україна багата лісами, тому з давніх-давен поширеними були професії, пов'язані з обробкою деревини. З дерева виготовляли все необхідне для господарства: ложки, лави, столи, драбини, сани та інше. Ремісники, які працювали з деревом, називалися по-різному. Наприклад, люди, які виготовляли діжки, барила, відра, називалися **бондарями**. Майстри, які працювали на будівництві та виготовляли підлогу, стіни, перекриття з дерева, називалися **теслями**. А ремісники, які виготовляли колеса та вози, називалися **стельмахами**. Ті, хто виготовляли меблі, двері, вікна, називалися **столярами**.

► Уважно роздивіться фото. Скажіть, хто і яку виготовив продукцію.

Популярною була професія **гончаря**. Ці майстри виготовляли з глини посуд: миски, полумиски, макітри, кухлі, глечики тощо. Потім цей посуд обпалювали в спеціальних печах. У кожній родині був такий посуд.

Багато професій минулого пов'язані з виготовленням одягу та взуття. Одяг, його деталі та взуття могли бути зі шкіри або хутра. **Кушніри** займалися підготовкою шкіри до використання, а також шили зі шкіри одяг, сумки, гаманці, ремені. Щоб пошити шубу з хутра, також потрібно було звертатися до кушнірів.

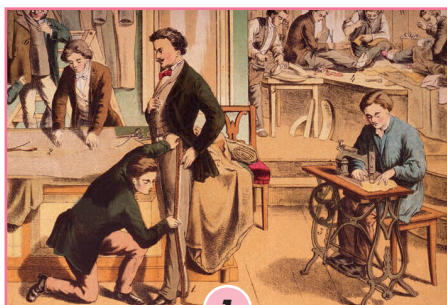
Більшість людей в давнину носили одяг із тканини. Тканину виготовляли **ткачі**, а шили та ремонтували одяг **кравці**. Виробництвом і ремонтом взуття займалися **чоботарі**.

Гончар за роботою

▶ Назвіть професії, зображені на малюнках.

1

2

3

4

Висновок. В минулому люди потребували одягу, посуду, різноманітних інструментів тощо. Тому з давніх часів популярністю користувалися професії коваля, гончаря, теслі, бондаря, кравця, чоботаря та інших.

Словничок

Професія — це рід трудової діяльності людини. Люди певної професії володіють відповідними знаннями, досвідом і практичними вміннями. Це дозволяє їм успішно виконувати роботу.

Коваль — майстер з виготовлення виробів із металу.

Горн — спеціальна піч.

Кузня — місце роботи коваля.

Бондар — майстер з виготовлення дерев'яних діжок, барил, відер.

Столяр — майстер з виготовлення меблів, дверей, вікон тощо.

Стельмах — майстер з виготовлення дерев'яних коліс та возів.

Кравець — майстер з пошиття і ремонту одягу.

Гончар — майстер з виготовлення глиняного посуду.

Запитання

1. Які професії існували в давнину?
2. Які предмети виготовляли ковалі?
3. Чим займалися бондарі?
4. Хто такі гончарі?
5. Хто шив одяг?
6. Як називали майстрів, які виготовляли одяг зі шкіри та хутра?
7. Хто виготовляв дерев'яні колеса та вози?

Завдання

Намалюйте в зошиті таблицю та заповніть її.

Назва товару	Хто виготовляв
Цвяхи, коси, лопати, підкови	
Глиняний посуд	
Взуття	
Дерев'яні діжки, барила, відра	
Одяг і предмети зі шкіри, хутра	

Цікаво знати

У минулому були такі професії, які нам зараз здаються дивними. Наприклад, професія будильника. Так-так, людина була будильником і щоранку стукала у вікна замовникам, щоб ті вчасно прокинулися. Людина-будильник це робила за допомогою палиці чи маленького камінчика.

Також дивною здається професія ліхтарника. Коли ще не було електрики, великі міста освітлювалися газовими ліхтарями. Щоб «увімкнути» такий ліхтар, потрібна була спеціальна людина. За допомогою довгої палиці ліхтарник запалював, гасив і заправляв вуличні ліхтарі.

Будильник за роботою

Ліхтарник за роботою

§ 11. Популярні професії сьогодення

На минулому уроці ви дізналися про професії людей минулих часів. Пригадайте, які професії існували в давнину. Які предмети виготовляли ковалі? Чим займалися бондарі? Хто такі гончарі? Хто шив одяг? Як звали майстрів, які виготовляли одяг зі шкіри та хутра? Хто виготовляв дерев'яні колеса та вози?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про популярні сучасні професії.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ★ називати популярні професії сьогодення;
- ★ називати представників різних професій, що зображені на ілюстраціях;
- ★ усвідомлювати значення праці для підвищення рівня комфорту сучасної людини.

У сучасному світі існує безліч професій. Серед них є такі, без яких важко уявити життя в наш час. Наприклад, професія **водія**. Водій міжміського транспорту швидко вас доставить з одного

Водій автобуса

населеного пункту в інший. У містах кожний день виходять на свої маршрути тролейбуси, автобуси, трамваї. Ними керують також водії. Якщо потрібно дуже швидко дістатися до пункту призначення, викликають таксі, водій якого відвезе пасажирів за вказаною адресою. Водії повинні знати й дотримуватися правил дорожнього руху, бути привітними з пасажирами.

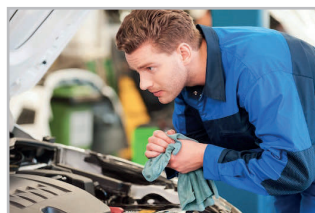
Станція технічного обслуговування (СТО)

Легкові й вантажні автомобілі, автобуси і тролейбуси, як і будь-яка техніка, можуть зламатися. У таких випадках на допомогу прийде **автослюсар**. Він огляне транспорт-

ний засіб, встановить несправність і відремонтує пошкодження. Автослюсарі працюють на станціях технічного обслуговування — СТО.

► Розкажіть про професії своїх рідних.

У багатьох містах і селах є перукарні. Там працюють **перукарі**. Послугами перукарів користуються жінки і чоловіки. У перукарнях клієнтам створюють зачіски, роблять стрижки, фарбують волосся. Перукарі користуються спеціальними інструментами.

Автослюсар за роботою

У перукарні

► Пригадайте, які інструменти використовують перукарі.

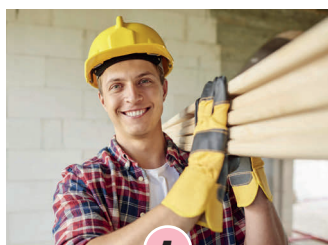
Важко уявити населений пункт без магазину. У магазинах працюють **продавці**. Це дуже поширена професія. Продавець повинен все знати про товар, який продає, бути привітним і уважним до покупців. Щоб стати продавцем, потрібно добре знати математику, вміти рахувати кошти та правильно давати решту покупцям.

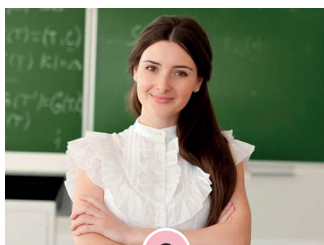
Продавець

Звичайно, це не повний перелік сучасних професій. Також популярними є професії будівельників, кухарів, військових, поліцейських, вчителів, лікарів та інших. Їх дуже багато.

► Уважно роздивіться зображення. Назвіть представників професій, зображених на них.

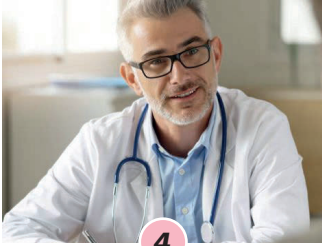
1

2

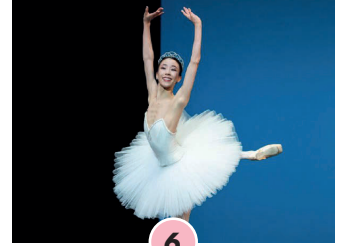
3

4

5

6

Розкажіть, ким ви мрієте стати.

Першим кроком до майбутньої професії, діти, є ваше старанне навчання в школі!

Висновок. У сучасному світі багато професій. Це водії, кухарі, перукарі, продавці, будівельники, військові, поліцейські та інші. Головне — любити свою професію, розумітися в ній і постійно удосконалювати свої знання і вміння.

Словничок

Професія — це рід трудової діяльності людини. Люди певної професії володіють відповідними знаннями, досвідом і практичними вміннями. Це дозволяє їм успішно виконувати роботу.

Водій — особа, яка керує транспортним засобом.

Автослюсар — майстер з ремонту автомобільного транспорту.

СТО — станція технічного обслуговування.

Перукар — це майстер, який займається створенням зачісок, стрижок, фарбує волосся.

Продавець — особа, яка продає товар покупцям.

Запитання

1. Назвіть популярні сучасні професії.
2. Що вам відомо про професію водія?
3. Чим займається автослюсар?
4. Де роблять зачіски і стрижки?
5. Які інструменти використовують перукарі?
6. Хто працює в магазинах?
- ☀ 7. Чому з'являються нові професії?

Завдання

Відгадайте загадки. Відповіді запишіть у зошиті.

А. Встаємо ми дуже рано,
Проста у нас турбота —
Будь-якого пасажира
Доставити на роботу.

(В...)

Б. Золоті у нього руки:
Робить зачіски й перуки,
Підстриже і пофарбує,
Гарний настрої подарує.

(П...)

В. Хто одержу шие всім:
І дорослим, і малим,
Дружить з голкою й тканиною,
Строчить швейною машиною.

(Ш...)

Г. Прокидається він рано
І пече нам хліб духмянй,
Бублики і пиріжки,
Пряники й медівники.

(П...)

Цікаво знати

У світі є дивовижні професії. Наприклад, перевертач пінгвінів. Ця незвичайна професія існує в незвичайному місці — Антарктиді. Тут живуть пінгвіни. Якщо вони впадуть на спину, то самостійно піднятися вже не зможуть. Зазвичай цей птах не падає, але в Антарктиді пінгвіни часто гуляють біля аеродромів, де постійно літають літаки та гелікоптери. Ось пінгвіни й задирають голову, реагуючи на звук у небі. Багато з них не втримують рівноваги й падають на спину. А встати самостійно не можуть. У таких випадках на допомогу і приходять перевертач пінгвінів. Після кожного зльоту або посадки літального апарата він обходить околиці аеродрому й піднімає пінгвінів.

Ця професія дуже рідкісна, але наскільки ж вона добра та незвичайна!

Перевертач пінгвінів

§ 12. Винаходи людства та їхній вплив на суспільство

На минулому уроці ви дізналися про найбільш популярні сучасні професії. Назвіть їх. Що вам відомо про професію водія? Чим займається автослюсар? Де роблять зачіски і стрижки? Які інструменти використовують перукарі? Хто працює в магазинах? Чому з'являються нові професії?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про винаходи людства та їхній вплив на суспільство.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ★ називати найбільш важливі винаходи людства;
- ★ називати відомих винахідників;
- ★ наводити приклади використання у своєму житті винаходів людства.

Перший телефон (винахід Олександра Белла)

За увесь час люди здійснили багато винаходів. Деякі з них повністю змінили життя суспільства. Багато винаходів з часом удосконалювалися, їх виробництво ставало масовим. Цими винаходами користуються люди в різних країнах. Наприклад, **телефон**. Майже 150 років тому (у 1876 році) **Олександр Белл**

створив перший телефон. Це були дві трубки, по одній з яких людина говорила, а через іншу слухала. Перший телефон працював на відстані всього 200 метрів. Такий телефон не мав дзвінка. Виклик здійснювався через трубку за допомогою свистка.

Поступово телефон удосконалювався. Було прокладено телефонні дроти між містами й навіть країнами. Люди змогли спілкуватися за допомогою телефону, перебуваючи в різних

місцях. Потім вигадали радіотелефон. Для такого телефону не потрібні були дроти. Користувач міг взяти слухавку й розмовляти будь-де в межах дому. Наступним етапом став мобільний зв'язок. Це бездротовий зв'язок, який дозволяє спілкуватися через телефон під час руху, вдома, на роботі, у транспорті тощо.

Створення телефону, мобільного зв'язку, інтернету дало людям можливість спілкуватися між собою на відстані.

Важливим відкриттям людства є електрика. Важко уявити життя сучасної людини без електроенергії. Безліч побутових і промислових пристроїв працюють від електрики. Це світло у ваших житлах, робота телевізора, комп'ютера та інших приладів. Трамваї, тролейбуси, деякі потяги також працюють завдяки електроенергії.

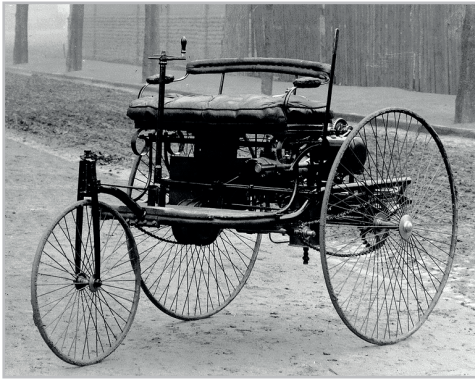
► Уважно роздивіться фото. Назвіть прилади, які працюють від електроенергії.

► Назвіть електроприлади, якими користуєтеся ви чи ваші рідні вдома.

З давніх-давен люди мріяли про можливість долати великі відстані та перевозити вантажі, тому винайшли колесо, потім віз

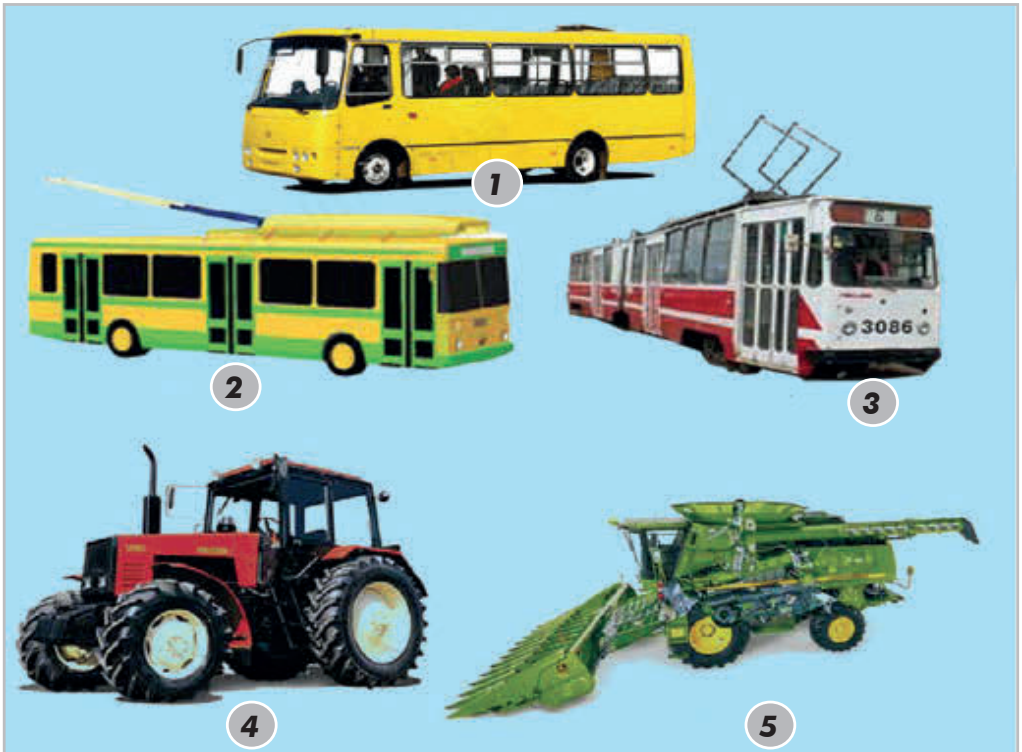

Перший автомобіль Карла Бенца

і карету. Люди не зупинилися на досягнутому. Вони хотіли, щоб карета самостійно рухалася, без допомоги коней. Багато винахідників ставили різноманітні двигуни на карети, але першим автомобілем вважається винахід **Карла Бенца**. Він у 1885 році побудував свій перший автомобіль з бензиновим двигуном. Із цього

часу почалося будівництво автомобілів у різних країнах. Випускали автомобілі не тільки для власного користування, але й для перевезення вантажів, пасажирів тощо.

▶ **Уважно роздивіться малюнки. Назвіть види автомобільного транспорту**

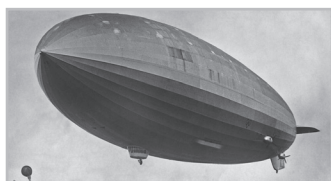

Спостерігаючи за птахами, люди хотіли піднятися в небо. Спочатку це було зроблено за допомогою **повітряної кулі**. Потім почали пересуватися за допомогою **дирижаблів**. У наш час люди літають **літаками**. Але ніхто й не думає зупинитися на досягнутому. Людство піднялося вище — у космос. Висадилося на супутнику Землі — Місяці. А зараз мріє про політ до інших планет.

Повітряна куля

Дирижабль

Пасажирський літак

Космічна станція

Людство придумало багато винаходів. Вони навколо нас. Це папір, олівці, кулькові ручки, окуляри, годинник, сірники та інші.

► **Уважно роздивіться малюнки. Поясніть, як винаходи допомагають людям у побуті.**

Висновок. Протягом усього існування люди намагалися полегшити собі життя. Для цього вони придумали багато різних винаходів. Це автомобілі, літаки, побутова техніка та багато іншого.

Словничок

Винахідник — людина, яка створює нові винаходи.

Запитання

1. Кого вважають винахідником телефону?
2. Який був перший телефон?
3. Як було удосконалено телефон?
- ☀ 4. **Яка користь від телефону?**
5. Кого вважають винахідником автомобіля?
6. Як змінився автомобіль порівняно з першим авто?
- ☀ 7. **Яка користь від автомобілів?**
8. Які електричні прилади використовує людство?
9. На яких пристроях люди пересувалися в небі?

Завдання

Відгадайте загадки. Відповіді запишіть у зошиті.

А. Через поле і лісок
До нас примчав голосок.
Він приходить по дротах.
Чути тут, сказали — там.

(Т...)

Б. Своїх очей не має,
А бачити допомагає.

(О...)

В. Сил багато птах цей має,
У повітрі він літає.

Возить у собі людей:
Татусів, матусь, дітей...

(Л...)

Г. Він по рейках швидко мчав —
Шпали всі порахував.

(П...)

Цікаво знати

Серед винахідників були не тільки дорослі, але й діти. Наприклад, канадцю Жозеф-Арману Бомбардье у 15-річному віці тато подарував старенький зламаний автомобіль. За декілька днів юний винахідник приєднав до авто лижі, прикріпив пропелер до двигуна й поїхав разом із друзями кататися. Так було винайдено снігохід у далекому 1920 році.

Перший снігохід Жозеф розібрав, оскільки пропелер був не захищений. Він міг відірватися і поранити когось. Але винахідник не зупинився на досягнутому й створив більш безпечний снігохід.

Також завдяки дітям було винайдено пластилін, хутряні навушники, батут, фруктовий лід на паличці та багато іншого.

Один із перших снігоходів
Ж. А. Бомбардье

§ 13. Українські винахідники

На минулому уроці ви дізналися про винаходи людства та їхній вплив на суспільство. Пригадайте, кого вважають винахідником телефону. Який був перший телефон? Як було удосконалено телефон? Яка користь від телефону? Кого вважають винахідником автомобіля? Як змінився автомобіль порівняно з першим авто? Яка користь від автомобілів? Які електричні прилади використовує людство? На яких пристроях люди пересувалися в небі?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про українських винахідників.

Володимир Хавкін

Володимир Хавкін
вакцинує мешканців Індії

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ☀ називати найбільш важливі винаходи українців;
- ☀ називати відомих українських винахідників.

Серед українців також є винахідники. Їхні винаходи врятували багатьох людей або покращили їхнє життя. Саме таким був лікар, учений **Володимир Хавкін**, який народився і жив у Одесі. Він винайшов вакцини проти смертельних хвороб — чуми та холери. Учений на собі випробовував вакцини. Потім поїхав до хворих у Індію та вакцинував понад 4 мільйони мешканців країни. Завдяки винаходу українця було врятовано мільйони людей.

Відомим конструктором гелікоптерів став українець **Ігор Сікорський**. Він

народився і тривалий час жив у Києві. Потім переїхав у Сполучені Штати Америки. Там він збудував перший у світі **гелікоптер**. Цей літальний апарат ще називають вертольотом. Гелікоптер здатний вертикально підійматися вгору, триматися в повітрі на одному місці. Вперше Ігор Сікорський піднявся на своєму гелікоптері в 1940 році.

Людство оцінило винахід українця. Зараз гелікоптери використовують для гасіння пожеж, пошуку зниклих осіб, рятування постраждалих, для термінового доправлення людей чи вантажів у важкодоступні місця тощо. Також є військові гелікоптери.

Українець **Сергій Корольов** також займався конструюванням літальних апаратів. Він був конструктором космічних ракет і супутників. Під його керівництвом вперше в історії людства було запущено штучний супутник навколо Землі. Сергій Корольов керував запуском першого космічно-

Випробування першого гелікоптера

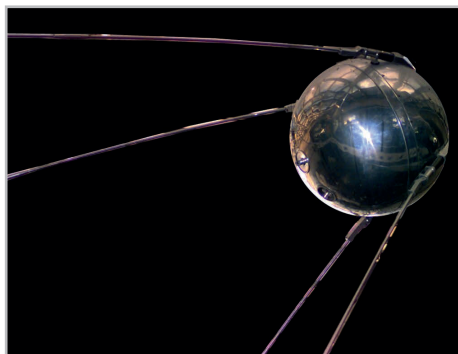
Рятувальна операція з використанням гелікоптера

Український військовий гелікоптер

Сергій Корольов

Перший штучний супутник Землі

го корабля. Під його керівництвом було розроблено два типи космічних кораблів — «Восток» і «Восход».

Без винаходів Сергія Корольова не було б бурхливого розвитку космонавтики у світі. Зараз у космосі знаходиться велика кількість супутників, які забезпечують якісний телевізійний і телефонний зв'язок, слідкують за змінами погоди, клімату на нашій планеті.

Розроблений під керівництвом С. Корольова космічний корабель

Висновок. Українці — талановитий і винахідливий народ. Ми винайшли багато корисних для людства пристроїв.

Запитання

1. Які винаходи придумали українці?
2. Хто винайшов вакцини проти чуми і холери?
3. Який літальний апарат винайшов Ігор Сікорський?
4. У яких сферах використовують гелікоптери?
5. Хто керував запуском у космос першого космічного корабля?

Завдання

Співставте імена винахідників з їхніми відкриттями. Відповіді запишіть у зошит.

1 Володимир Хавкін	А розробив гелікоптер.
2 Ігор Сікорський	В керував створенням космічного корабля.
3 Сергій Корольов	С винайшов ліки від чуми та холери.

Цікаво знати

Важливий винахід для людства в наш час зробив молодий українець Іван Селезньов. У 16 років він створив електронний поводир для сліпих. Пристрій є ультразвуковою рукавичкою, яка допомагає орієнтуватися в просторі людям з порушеннями зору. Завдяки винаходу молодого українця тисячі незрячих та слабозорих людей можуть самостійно гуляти вулицями.

Свій прилад Іван Селезньов назвав ехолокатором. Коли незряча людина підходить до перешкоди, прилад подає сигнал. Що ближче — то сильніший звук.

— Мій ехолокатор — це фактично технічне втілення феномену, який існує у природі, адже саме так кажани орієнтуються у повній темряві, — повідомив Іван Селезньов. — Винахід працює за принципом орієнтування нічного птаха: він посилає у простір ультразвукові хвилі, і якщо там є якась перешкода, то хвилі відбиваються від неї та повертаються. Хвилі мають звукову пам'ять сигналу — що ближче перешкода, то гучніший звук. А пристрій працює як вібромотор.

Ехолокатори Селезньова

Узагальнення до розділу «Заняття людей в минулому й сьогодні»

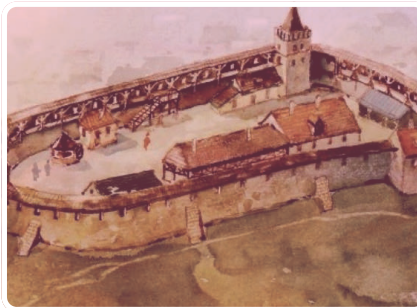

У давні часи в селах люди починали працювати зі сходом сонця, а закінчували роботу, коли воно заходило. Основним заняттям було **землеробство** й **домашнє тваринництво**. Весною селяни орали землю й **сіяли жито, пшеницю, ячмінь, гречку**. Урожай збирали в кінці літа. Для цього використовували **коси** й **серпи**.

Також садили **капусту, буряк, моркву** та іншу городину. Тримали **корів, коней, кіз, овець, свиней, домашню птицю**. Влітку худобу випасали на лугах, а взимку тримали у хлівах.

Селяни жили в хатах. Сільська хата була окремою будівлею і стояла посередині садиби. Біля хати розміщувалися господарські будівлі: хліви, клуні, сараї. У них селяни тримали домашніх тварин, знаряддя праці, запаси зерна та інших продуктів. Біля селянської садиби розміщувався город і садок. Навколо сіл були поля.

Життя людей в сучасному селі значно відрізняється від життя селян у минулі часи. У всіх селах України проведена **електрика**. Це дозволяє користуватися великою кількістю побутових приладів. Є **інтернет** і **мобільний зв'язок**. Ручну працю людей замінила різноманітна техніка. У селах обробляють землю та перевозять вантажі за допомогою **тракторів** і **вантажних автомобілів**, збирають урожай **комбайнами**.

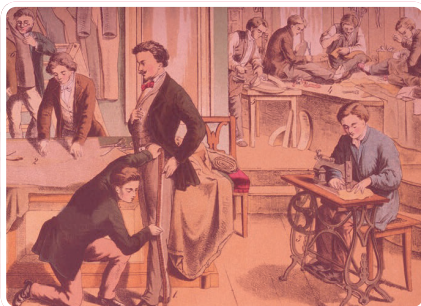

У багатьох сучасних селах є школи, будинки культури, бібліотеки, магазини та інші заклади.

Окрім сіл, люди живуть у містах. Раніше в містах будували фортеці, укріплювали міста так, щоб ворог не зміг захопити їх. Люди займалися **ковальством, гончарством, теслярством, бондарством, чоботарством** та іншими ремеслами.

Поступово міста розвивалися. У них з'явилася електрика, почалося зведення будинків у декілька поверхів тощо. Зараз у великих містах багато **висотних будинків, парків, шкіл, лікарень, торгових центрів, магазинів, театрів і кінотеатрів**. Містян перевозять **автобуси, тролейбуси, трамваї** та **маршрутні таксі**. У деяких містах є **метро**. Змінилися й професії містян. Великою популярністю користуються професії **водія, кухаря, перукаря, продавця, будівельника, військового, поліцейського** та інші.

У розвитку людства велику роль відіграли винахідники. Без них не виникли б автомобілі, пральні машини, тролейбуси і потяги, літаки і космічні кораблі. Серед українців також є всесвітньо відомі винахідники. Це **Володимир Хавкін**, який розробив ліки від чуми та холери і врятував мільйони людей. **Igor Сікорський**, який створив перший у світі гелікоптер. **Сергій Корольов**, який керував розробкою космічних кораблів і штучних супутників.

Перевірте свої знання

Виберіть правильний варіант відповіді (усно).

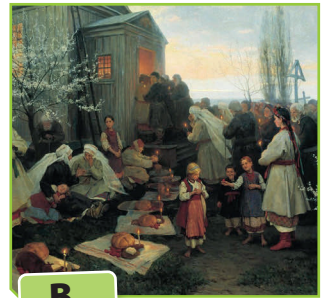
1. Виберіть малюнок, на якому зображена праця людей у селі в давні часи.

А

Б

В

2. Виберіть фото, на якому зображене життя в сучасному селі.

А

Б

В

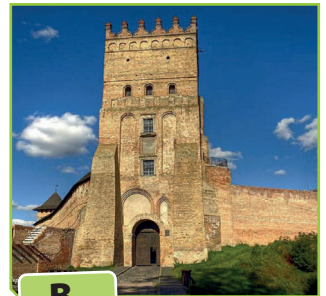
3. Яка з будівель була збудована в давні часи?

А

Б

В

4. Хто із ремісників зробив цей виріб?

- А** Гончар.
- Б** Коваль.
- В** Кожум'яка.

5. Яке ремесло зображене на фото?

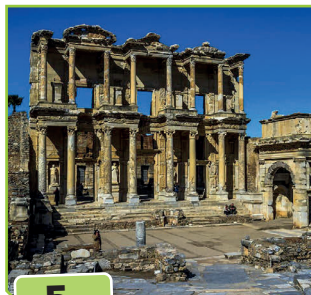

- А** Ковальство.
- Б** Гончарство.
- В** Ткацтво.

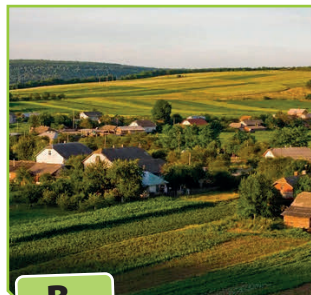
6. На якому фото зображене сучасне місто?

А

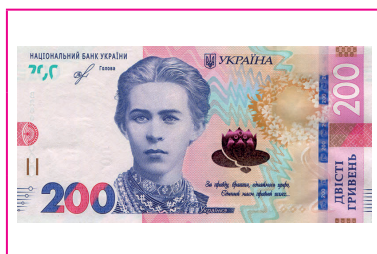

Б

В

7. На фото зображено:

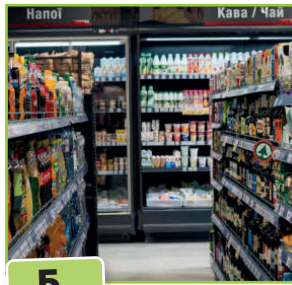
- А** Американський долар.
- Б** Українську гривню.
- В** Європейське євро.

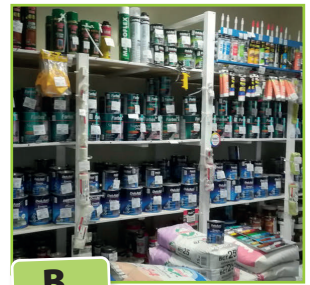
8. Виберіть фото, на якому зображений магазин, де можна купити продовольчі товари.

А

Б

В

9. На якому фото зображений будівельник?

А

Б

В

10. Зображена на фото людина:

А Навчає дітей.

Б Продає товар.

В Лікує людей.

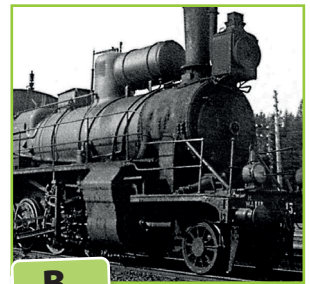
11. Який винахід належить Ігорю Сікорському?

А

Б

В

12. На фото зображений:

- А** Сергій Корольов.
- Б** Ігор Сікорський.
- В** Володимир Хавкін.

Перевірте свої вміння

1. Продовжіть речення (усно).

Життя сучасних людей значно відрізняється від життя у давні часи. У наш час у сільському господарстві використовують таку техніку: ... На полях сіють ..., а на городах саджають ... У багатьох сільських господарствах утримують таких домашніх тварин: ...

Сучасне місто також відрізняється від стародавнього. Змінилися професії. Популярними сучасними професіями є ...

2. Перепишіть, уставляючи прізвища та імена винахідників у потрібні місця.

Винаходи українців змінювали світ. Учений-лікар ... винайшов вакцини проти смертельних хвороб — чуми та холери. Українець ... створив гелікоптер. Під керівництвом ... розроблялися космічні кораблі та штучні супутники Землі.

Розділ II. Культура українського народу

§ 14. Україна — багатокультурна держава

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про Україну як багатокультурну державу.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ✦ розповідати про визначні пам'ятки духовної та матеріальної культури українського народу;
- ✦ переказувати відомі легенди, казки, пісні;
- ✦ впізнавати і називати відомі пам'ятки матеріальної культури українського народу.

В Україні проживають представники різних народів. Це українці, кримські татари, поляки, греки, болгари, угорці, румуни, євреї, вірмени та люди інших національностей. Кожний народ має свою

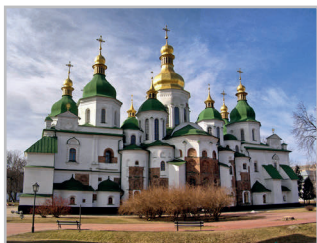

Ікона козацької доби
«Покров Богородиці»

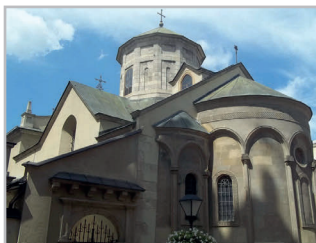
культуру. **Культура** — це сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених народом протягом свого існування. У нашій країні переплітаються матеріальні й духовні здобутки народів, які проживають на її території. Тому Україна — багатокультурна держава.

Попередні покоління людей, які мешкали в Україні, залишили дуже багато матеріальних пам'яток. Це стародавні житлові будинки, палаци, фортеці, храми, ікони, картини, предмети побуту, одяг, прикраси та інше. Для їх збереження створюють музеї. Спеціа-

лісти доглядають за пам'ятками, щоб вони не псувалися. Відновленням пошкоджених пам'яток займаються **реставратори**.

Софіївський собор
(м. Київ)

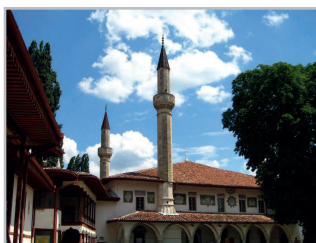
Вірменський собор
(м. Львів)

Грецька церква
(м. Євпаторія)

Єврейська синагога
(м. Біла Церква)

Ханська мечеть
(м. Бахчисарай)

Національний музей
народної архітектури
та побуту України
(колишнє с. Пирогів,
зараз м. Київ)

Предмети побуту
минулого

Скіфська пектораль

► На попередніх уроках ви знайомилися з фортецями України. Чи можете ви їх назвати?

► Які матеріальні пам'ятки є у вашому шкільному музеї / населеному пункті?

Окрім матеріальних пам'яток, важливу роль відіграє духовна культура. Це мова, література, музика, танці, пісні, казки, легенди тощо.

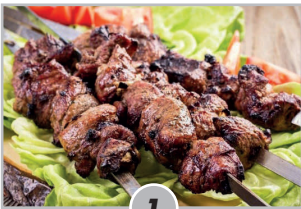
▶ Пригадайте казки, які ви читали або які вам розповідали батьки та рідні

Те, що національні культури відрізняються між собою, не означає, що якась є кращою за інші. В Україні створені умови для всебічного культурного розвитку всіх народів, які мешкають на її території.

Культуру рідного народу потрібно вивчати, адже вона може опинитися під загрозою зникнення. Давні ремесла, знання, які передавалися з покоління в покоління, усна спадщина, наприклад, народні пісні, билини, можуть зникнути, якщо не докласти зусиль для їх збереження.

▶ Які народні пісні вам відомі?

▶ Що із зображеного належить до української національної культури?

1

2

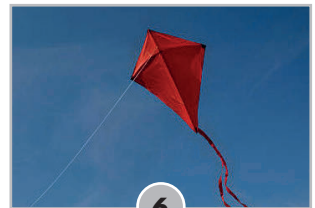
3

4

5

6

7

8

Висновок. Україна — багатокультурна держава. На її території мешкає багато народів. Кожен із них створив матеріальні й духовні цінності. Їх потрібно вивчати та зберігати.

Словничок

Культура — сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом свого існування.

Реставратор — людина, яка відновлює зруйновані або пошкоджені предмети та споруди.

Музей — установа, призначена для вивчення та збереження пам'яток історії, предметів мистецтва або речей, які належали відомим діячам.

Запитання

1. Які народи проживають на території України?
- ☀ 2. Що таке культура?
3. Що належить до матеріальних пам'яток?
4. Які матеріальні пам'ятки вам відомі?
5. Які матеріальні пам'ятки є у вашому населеному пункті?
6. Що належить до духовних пам'яток?
7. Які духовні пам'ятки вам відомі (народні пісні, казки, легенди)?
- ☀ 8. Що потрібно робити, щоб культура народу не зникла?
- ☀ 9. Чому Україна є багатокультурною державою?

Завдання

Відгадайте загадки про рослини — символи України. Відповіді запишіть у зошит.

А. І червона, й соковита,
Та гірка вона все літо.
Припече мороз — вона
Стала добра й смачна.

(К...)

Б. Що за дерево таке?
Серед літа, не зими,
Білим пухом все вкриває.
Пух дорогою літає.

(Т...)

В. Квітка ця на сонце схожа,
На олію вона гожа,
Жовті пелюсточки має,
Їх до сонця повертає.

(С...)

Г. Я дерево — символ.
Зі мною в руках
Великдень зустрічають
У наших краях.

(В...)

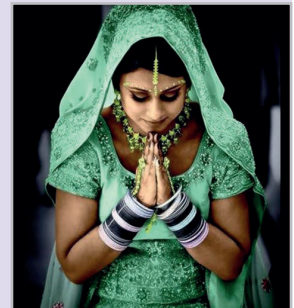
Цікаво знати

Відмінності між культурами проявляються не лише в зовнішніх ознаках (одязі, звичках, традиціях, віруванні тощо), але і в правилах спілкування. Представники багатьох народів при зустрічі вітаються. Але роблять це по-різному. Наприклад, народи, які мешкають у Європі, вітаються потисканням руки одне одному. У деяких країнах звичним є поцілунок у щоку.

Мешканці Азії при зустрічі намагаються одне одного не торкатися, при цьому свою повагу демонструють поклоном. В Індії поклон роблять переважно жінки, притиснувши зімкнуті долоні до грудей. А ось чоловіки перейшли на рукостискання.

§ 15. Внесок українців у світову культуру

На минулому уроці ви дізналися про нашу державу як багатокультурну країну. Пригадайте, які народи проживають на території України. Що таке культура? Що належить до матеріальних пам'яток? Які матеріальні пам'ятки вам відомі? Які матеріальні пам'ятки є у вашому населеному пункті? Що належить до духовних пам'яток? Які духовні пам'ятки (народні пісні, казки, легенди) вам відомі? Що потрібно робити, щоб культура народу не зникла?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про внесок українців у світову культуру.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ✨ називати прізвища видатних українських культурних діячів;
- ✨ називати твори українців, які ввійшли до світової культурної спадщини;
- ✨ впізнавати видатних українських людей, зображених на портретах.

Українці мешкають не тільки в Україні, але й в інших країнах світу. Багатьох з нас знають і поважають за кордоном. Мабуть, найбільш відомим серед видатних українців є **Тарас Шевченко** — поет, письменник, художник і борець за волю українського народу. Його твори перекладені багатьма мовами. На честь Тараса Шевченка встановлено пам'ятники, названо вулиці, парки та сквери в багатьох країнах світу.

Перекладені твори
Тараса Шевченка

Пам'ятник Тарасові Шевченку у Вашингтоні (США)

🚩 Які твори Тараса Шевченка вам відомі?

Соломія
Крушельницька

Українців здавна вважають співочим народом. Багато хто з нас уміє гарно співати, але українська співачка **Соломія Крушельницька** вразила своїм талантом увесь світ. Її з радістю приймали найбільші оперні театри, а глядачі дякували оплесками за концерти. За життя її вважали найвидатнішою співачкою світу. Вона любила Україну, показувала її красу в піснях. Соломія Крушельницька говорила: «Я відчуваю хвилини великої насолоди, коли показую чужинцям красу наших народних пісень».

🚩 Які українські народні пісні вам відомі?

Наймовірно популярною обрядовою піснею в усьому світі є «Щедрик». Цю щедрівку створив український композитор **Микола Леонтович**. «Щедрик» усім дуже сподобався. Його переклали іноземними мовами та виконують у різних варіантах. «Щедрик» можна почути майже в кожній країні під час новорічних свят.

Залишили українці свій слід і в моді. Художниця з Одеси **Соня Делоне** вплинула на європейську моду. Її вважають най-

Микола Леонтович

Соня Делоне

Одяг, розроблений
Сонею Делоне

видатнішою дизайнеркою 20-40 років минулого століття. Соня Делоне писала картини, розробляла театральні костюми та візерунки для тканин. За її прикладом жінки відмовилися від намиста, блискіток і вбрання з пишним пір'ям. Вона ввела в моду стримані прямі лінії та простий фасон.

Висновок. Видатних українців знають у всьому світі. На їхню честь організують виставки, друкують твори, встановлюють пам'ятники та називають вулиці. Відомими українцями минулого є Тарас Шевченко, Соломія Крушельницька, Микола Леонтович, Соня Делоне та інші.

Словничок

Щедрівка — українська народна обрядова пісня, яку виконують у Щедрий вечір.

Дизайнер — фахівець, який створює та оформлює одяг, приміщення, меблі, техніку тощо.

Запитання

1. Що вам відомо про Тараса Шевченка?
2. Ким була Соломія Крушельницька?
3. Як сучасники називали Соломію Крушельницьку?
4. Хто автор музики популярної обрядової пісні «Щедрик»?
5. Які зміни в моду внесла Соня Делоне?
6. Як вшановують творчість українців за кордоном?

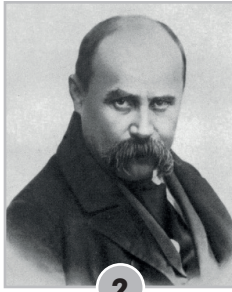
Завдання

Поєднайте імена видатних українців із їхніми зображеннями.

- а) Микола Леонтович;
- б) Соня Делоне;
- в) Соломія Крушельницька;
- г) Тарас Шевченко.

1

2

3

4

Цікаво знати

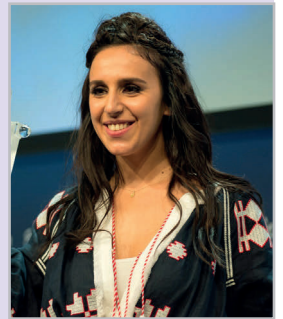
Багато іноземців знають і впізнають українців сучасності. До таких осіб належать відомі спортсмени, музиканти, співаки, науковці, політичні діячі та інші. Мільйонам людей відомий футболіст з України Андрій Шевченко, українські боксери брати Віталій та Володимир Клички, співаки — переможці пісенного конкурсу «Євробачення»: Руслана (Руслана Лижичко), Джамала (Сусана Джамаладінова) та Олег Псюк із гуртом «Калуш Оркестра» (Kalush Orchestra).

Андрій Шевченко

Руслана

Джамала

Олег Псюк

Володимир і Віталій Клички

§ 16. Державні свята українців

На минулому уроці ви дізналися про внесок українців у світову культуру. Пригадайте, що вам відомо про Тараса Шевченка. Ким була Соломія Крушельницька? Як її називали сучасники? Хто автор популярної обрядової пісні «Щедрик»? Які зміни в моду внесла Соня Делоне? Як вшановують творчість українців за кордоном?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про державні свята українців.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ✳ розповідати про державні свята українців;
- ✳ називати дати святкування Дня Конституції, Дня Незалежності України, Дня захисників і захисниць України та інші.

В українського народу є багато свят. Одні свята відзначають з давніх часів, інші з'явилися нещодавно. Кожне свято має свою історію, національні звичаї та традиції. Особливо визначними є державні свята. Їх запроваджують на честь події або особи, які мали виняткове історичне значення для здобуття Україною незалежності та розвитку нашої держави.

Важливим державним святом в Україні є **День Конституції**. Це свято українці відзначають **28 червня**. Саме в цей день

Конституція
України

Святкування Дня Конституції України

Проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року

Святування 30-річчя незалежності України

військових, спортсменів, культурних діячів, науковців, які зробили вагомий внесок у розвиток України. День Незалежності України відзначають концертами, виставами, ярмарками, грою оркестрів. У всіх українців піднесений настрій.

Нагородження військових у День захисників і захисниць України

України, згадують про військові традиції українського народу.

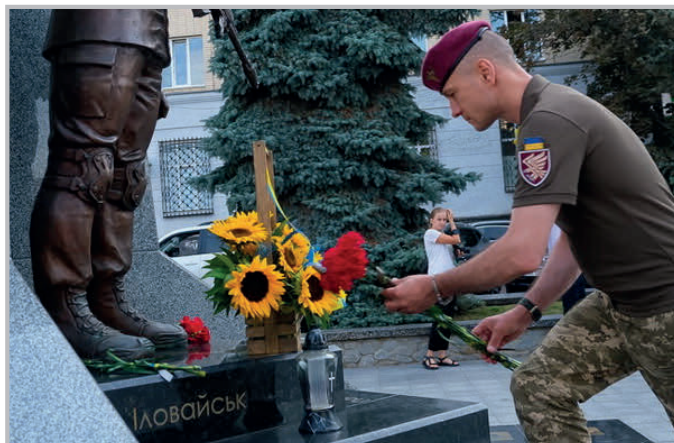
у **1996** році Верховною Радою України було ухвалено основний закон нашої держави — Конституцію України. За Конституцією, територія України в рамках існуючого кордону є цілісною та недоторканою. Державна мова — українська. Найвищою цінністю є людина. Глава держави — Президент України.

Інше державне свято пов'язане з утворенням нашої держави. **24 серпня 1991 року** Україна проголосила свою незалежність. Відтоді 24 серпня вважається Днем Незалежності України. У цей день Президент України звітує перед народом, нагороджує державних діячів,

▶ Розкажіть про заходи, які відбувались у вашому населеному пункті на День Незалежності.

Державним святом України є День захисників і захисниць України. Це свято відзначають **1 жовтня** кожного року. У цей день вшановують мужність і героїзм захисників і захисниць

1 жовтня в Україні дякують військовим за захист нашої держави, покладають квіти на могили та до пам'ятників тим, хто загинув за свободу і незалежність українського народу.

Покладання квітів до пам'ятника захисникам і захисницям України

Висновок. В Україні є державні свята. Їх відзначають кожного року в один і той самий день. Це День Конституції, День Незалежності України, День захисників і захисниць України та інші.

Словничок

Державні свята — свята на честь події або особи, що мали виняткове значення для здобуття Україною незалежності та розвитку нашої держави.

Конституція — основний закон держави.

День Конституції України — державне свято.

День Незалежності України — державне свято.

День захисників і захисниць України — державне свято.

Запитання

1. Коли святкують День Конституції в Україні?
2. Чим є Конституція України?

3. Коли було проголошено незалежність України?
4. Коли святкують День Незалежності України?
5. Які події відбуваються у День Незалежності України?
6. Коли святкують День захисників і захисниць України?
7. Які події відбуваються у День захисників і захисниць України?

Завдання

Поєднайте дати державних свят України з їхніми назвами.

День захисників і захисниць України

1 28 червня

День Конституції України

2 24 серпня

День Незалежності України

3 1 жовтня

Цікаво знати

На великі свята в багатьох країнах проводять паради. У цьому дійстві беруть участь військові, які під музику оркестру красиво крокують перед глядачами. У параді може брати участь військова та спеціальна техніка: танки, бронетранспортери, ракетні установки, спеціальні машини тощо.

Українські літаки на параді

Але паради бувають не тільки на суходолі. Можуть бути морські паради, в яких беруть участь військові та спеціальні кораблі, катери й човни. Також існують повітряні паради, в яких літаки й гелікоптери один за одним або групами пролітають над глядачами.

§ 17. Народні свята українців

На минулому уроці ви дізналися про державні свята українців. Пригадайте, коли святкують День Конституції в Україні. Чим є Конституція України? Коли було проголошено незалежність України? Які події відбуваються у День Незалежності України? Коли святкують День захисників і захисниць України?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про народні свята українців.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ✴ називати народні свята українців;
- ✴ розповідати про народні свята жителів України;
- ✴ розповідати про свята своєї родини.

В Україні живуть представники різних народів. Ці люди відрізняються віруваннями, звичаями, традиціями. Але в них одна Батьківщина — Україна. Є спільні свята, наприклад, **Новий рік**. У кожній українській родині відзначають це свято. Встановлюють і прикрашають ялинку, роблять подарунки, накривають святковий стіл, загадують бажання і сподіваються, що наступний рік буде кращим за попередній.

► **Виберіть предмети, які стосуються Нового року.**

Дуже популярним святом в Україні є **Різдво Христове**. Це одне з найбільших християнських свят — День народження Ісуса Христа. У це свято українці прославляють Бога, відвідують церкву, збираються у родинному колі. Вітаються словами «Христос народився!» — «Славімо його!».

Напередодні Різдва українці мають Святвечір. На стіл накладають 12 пісних страв. Головною стравою вважається кутя. Вона складається із пшеничної чи ячмінної каші, в яку додають мак, родзинки, горіхи та мед. Вечеряти починають після появи у небі

Колядники

першої зірки. Вона нагадує Вифлеємську зірку, що сповістила про народження маленького Ісуса.

На Різдво співають колядки. Діти та молодь поодиночі чи гуртом ходять по хатах і співають обрядові пісні. Натомість отримують гостинці.

► Які колядки вам відомі?

Великодні кошики

Весною українці відзначають **Великдень (Пасху)**. Це день воскресіння Ісуса Христа як символ перемоги добра над злом. Вітаються в цей день «Христос Воскрес!» — «Воістину Воскрес!».

Напередодні Великодня готують крашанки, писанки, печуть паски,

готують м'ясні страви. Складають великодній кошик і несуть до церкви на освячення. У кошик кладуть паску, крашанки та інші страви.

Україна — багатонаціональна країна. У ній проживає багато євреїв. У цього народу власний календар, за яким вони відзначають свої свята. Наприклад, єврейський Новий рік **Рош га-Шана** святкується восени. За віруваннями євреїв, у цей день Бог створив першу людину. Це свято відзначають 2 дні. Євреї всією родиною збираються за святковим столом, одним із традиційних елементів якого є яблука з медом.

Також великим святом є **Ханука**. Це пам'ять про звільнення єврейського народу від іноземного поневолення. Його святкують 8 днів, запалюючи по одній свічці на Хануці (свічнику). Святкування Хануки завжди несе радість, веселощі, дружні візити, пригощання і дарування дітям смаколиків та інших подарунків. У ці дні пригощають картопляними оладками, млинцями та пончиками.

Серед мешканців України багато мусульман. Найбільшими їхніми святами є **Курбан-байрам** і **Ураза-байрам**. У день Курбан-байраму мусульмани дотримуються посту, а ніч проводять у молитві. Зі сходом сонця починають святкувати: красиво одягаються і йдуть у мечеть

Писанки

Святкування Рош га-Шана

Запалювання Хануки

Мечеть Джума-Джамі
(м. Євпаторія)

Молитва в мечеті

(храм) на ранкову молитву. Після цього відвідують цвинтар і моляться за померлих. Потім готують святкові страви. Обов'язково повинна бути баранина. У цей день закликають робити добрі вчинки, допомагати нужденним, цуратися всього поганого.

Важливим святом є Ураза-байрам. Це свято сповіщає про закінчення тривалого посту. У цей день відвідують рідних, збираються за святковим родинним столом, дарують подарунки одне одному.

▶ Які свята відзначають у вашій родині?

Висновок. Україна — багатонаціональна країна. У ній проживають представники різних народів і вірувань. Для багатьох мешканців України народні свята пов'язані з віруваннями. Для християн важливими святами є Різдво Христове і Великдень, для євреїв — Рош га-Шана і Ханука, для мусульман — Курбан-байрам і Ураза-байрам та інші.

Словничок

Кутя — традиційна страва різдвяного Святвечора.

Святвечір (Святий вечір) — християнське свято, яке відзначається ввечері напередодні Різдва Христового.

Крашанки — варені яйця, пофарбовані переважно в один колір за допомогою барвників.

Писанки — яйця, розписані традиційними символами і візерунками.

Великдень (Пасха) — найбільше християнське свято, яке свідчить про Воскресіння Ісуса Христа.

Ханука — одне з найбільших свят єврейського народу. Пам'ять про звільнення євреїв від іноземного панування.

Рош га-Шана — свято Нового року в євреїв.

Мечеть — місце для молитви і богослужіння мусульман.

Курбан-байрам — свято мусульман.

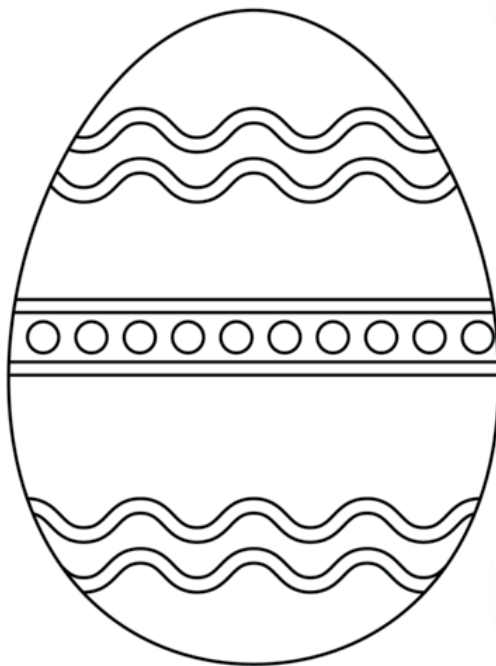
Ураза-байрам — свято мусульман.

Запитання

1. Які свята відзначають українці?
2. Як вітаються на Різдво Христове?
3. Як вітаються на Великдень (Пасху)?
4. На яке свято співають колядки?
5. Як називається єврейський Новий рік?
6. Як євреї відзначають свята Рош га-Шана і Хануку?
7. Які свята у мусульман є найважливішими?
8. Як мусульмани святкують Курбан-байрам і Ураза-байрам?

Завдання

Намалюйте в зошиті й розфарбуйте писанку.

Цікаво знати

В Україні здавна існує традиція на Великдень розписувати писанки. Особливо полюбляли це робити дівчата. Яйце із нанесеним певним орнаментом стає оберегом і захистом від зла. Кожен візерунок чи знак мав своє значення. Наші предки вірили, що писанка наділена магічною силою. Вона приносить добро, щастя, достаток.

На Великдень також виготовляли крашанки різних кольорів. Кожен з них має своє значення. Наприклад, червоний символізує радість, життя, любов, святковий настрій; жовтий — сонце, урожай, весняне тепло; зелений — пробудження природи; білий — чистоту, світло; блакитний — небо, повітря.

Писанки і крашанки дарували тим, кого зустрічали і з ким віталися: «Христос Воскрес!» — «Воістину воскрес!». Писанки

Писанки і крашанки

і крашанки також носили на могили своїх рідних.

З писанок або крашанок розпочинався Великодній сніданок у кожній родині. Українці вірили, що коли покласти у воду червону крашанку, а потім умитися цією водою, то будеш увесь рік гарним і здоровим.

§ 18. Традиційні страви українців

На минулому уроці ви дізналися про народні свята українців. Пригадайте, які свята відзначають українці. Як вітаються на Різдво Христове? Як вітаються на Великдень (Пасху)? На яке свято співають колядки? Як називається єврейський Новий рік? Як євреї відзначають свята Рош га-Шана і Хануку? Які свята у мусульман є найважливішими? Як мусульмани святкують Курбан-байрам і Ураза-байрам?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про традиційні страви українців.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ★ називати традиційні страви українців;
- ★ розповідати про традиційні страви українців;
- ★ розповідати про традиційні страви своєї родини.

Українська кухня здавна поширилася за межі України. Деякі страви користуються популярністю у всьому світі.

Однією із улюблених страв українців є **борщ**. Його готують з м'яса, буряка, капусти, картоплі, моркви, цибулі, томатної пасту та зелені.

Залежно від регіону рецепти можуть відрізнятися. Наприклад, на Поділлі додають квасолю, на Півдні — борошно, у київський борщ додають хлібний квас.

Також розрізняють зелений, червоний, грибний, холодний та інші борщі. Усього понад 70 видів!

Їдять борщ зазвичай не з хлібом, а з пампушками із часником. Часто до борщу додають сметану.

Борщ

► **Які перші страви готують у вашій родині?**

Приготування кулешу на вогні

Традиційною стравою українців є **куліш**. Колись козаки щодня варили його під час військових походів. Куліш — це пшоняна страва на м'ясній ющі або на воді, яку затирають салом із цибулею і часником.

До наших часів дійшло багато рецептів кулешу. Промите пшоно засипали в казан із окропом, для смаку додавали одну-дві картоплини, сіль та зелень. Готовий куліш зтирали салом із цибулею й часником. Особливо смачним куліш був із салом, м'ясом або рибою.

Готувим куліш уважався тоді, коли пшоно розварювалося повністю й утворювалася кашоподібна маса. Куліш також може бути гречаний або кукурудзяний.

Вареники

Великою популярністю в українців користуються **вареники**. Це друга страва, яку готують із тіста. Начинка у варениках може бути різноманітною: сир, картопля, цибуля, шкварки, вишні, чорниці тощо.

▶ З якою начинкою ви любляєте вареники?

Окрім борщу, кулешу та вареників, традиційними стравами українців вважаються бограч, банош, голубці, деруни та інші.

Висновок. Протягом багатьох століть українці смакували різними стравами. Найбільш відомими й улюбленими є борщ, куліш, вареники та інші.

Словничок

Борщ — українська рідка страва, що вариться з посічених буряків, капусти з додаванням картоплі, квасолі та різних приправ.

Куліш — це пшоняна страва на м'ясній юшці або на воді, яку затирають салом із цибулею і часником.

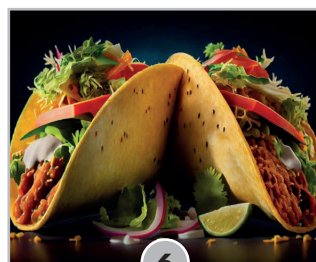
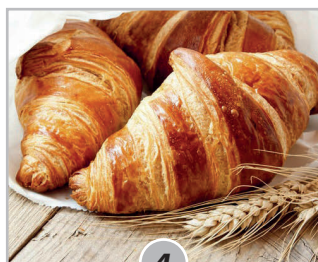
Вареники — українська страва у вигляді відвареного тіста й начинки з картоплі, м'яса, грибів, овочів, фруктів, ягід або сиру.

Запитання

1. Із чого варять борщ?
2. Які бувають борщі?
3. Із чим найкраще смакує борщ?
4. Із чого варять куліш?
5. Який вигляд готового кулешу?
6. Із якою начинкою готують вареники?
7. Які страви є традиційними для українців?
8. Яка ваша найулюбленіша страва?
- ☀ 9. Розкажіть про спосіб приготування вашої улюбленої страви.

Завдання

Уважно розгляньте зображення. Із запропонованих страв обери традиційні українські. Відповідь запишіть у зошит.

Цікаво знати

Сало

Сало є одним із найголовніших продуктів української кухні. Його вживають сирим, соленим, копченим, смаженим, з хлібом, часником, цибулею, зеленню і навіть в шоколаді.

Найсмачнішим вважається сало свиней, яких годують жолудями.

У Львові відкрито музей сала. Тут можна скуштувати сало в шоколаді та ще 35 видів цього продукту.

Українці присвятили салу безліч прислів'їв та приказок, віршів, пісень, гуморесок тощо.

Якби мені паном бути, то я б сало із салом їв.

Живу добре – сало їм, на салі сплю, салом укриваюсь.

Коли б сало крила мало, під небесами б літало.

Ні сіло, ні впало, дай, бабо, сала.

Так го полестив, як би салом помастив.

Де сало шкварчить, там людей кишить.

Сало не велика слава, а все ж ласощі.

Українські народні прислів'я та приказки

§ 19. Українське національне вбрання

На минулому уроці ви дізналися про традиційні страви українців. Пригадайте, з чого варять борщ. Які бувають борщі? Із чим найкраще смакує борщ? Із чого варять куліш? Який вигляд готового кулішу? З якою начинкою готують вареники? Які страви є традиційними для українців? Яка ваша найулюбленіша стравка?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про українське національне вбрання.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ★ називати елементи національного одягу українців;
- ★ розповідати про українське національне вбрання.

Українське національне вбрання поділяється на чоловіче та жіноче. Чоловічий одяг складається з **сорочки, штанів** та **пояса**. Сорочку шили з грубого полотна. Чоловічі сорочки майже не прикрашали вишивкою, окрім узорів на комірах. Важливим елементом національного чоловічого вбрання є штани — шаровари. Про шаровари козаки говорили, що вони широкі, як Чорне море.

Доповнював національне вбрання широкий пояс — **кушак**. Він міг бути шкіряним або з тканини із вишитими візерунками. Пояс зав'язувався або застібався за допомогою крючків.

Коли було холодно, чоловіки одягали **свити**. **Свита** — це довгополий верхній одяг з грубого сукна. Рукава свити могли бути суцільними або розрізними, які застібалися на ґудзики. У великі морози чоловіки одягали кожу-

Чоловіче національне вбрання українців

Гуцули в традиційному одязі
(малюнок В. Ковальчук)

Жіноча сорочка

чином, щоб зшита частина обгортала стан, а незшиті «крила» звисали з боків.

Плахта

Жіноча керсетка

Жіноча свита

хи та зимові жупани. На голову одягали хутряні шапки. На ноги взували шкіряні чоботи. Чоботи фарбували у різні кольори: червоний, жовтий, чорний та інші.

Національне вбрання в різних куточках України відрізнялося. Наприклад, на заході країни, в Карпатах, мешкають гуцули. Їхній традиційний одяг відрізняється від одягу мешканців інших регіонів України.

Український жіночий одяг складніший, ніж чоловічий. Він складається з **сорочки, плаhti, пояса, спідниці, фартуха** (передниці) та **керсетки**. Жіноча сорочка була довшою за чоловічу. На ній робили вишивку на горловині, манжетах і рукавах.

Плахта — це два полотнища, зшиті до половини разом. Плахту перегинали через пояс таким

Жіночий пояс називався **крайкою**. Він був вузьким. Крайка підтримувала спідницю і плахти.

Наступний елемент одягу — фартух. У давні часи фартух був прикрасою, а не захистом одягу від бруду. Його часто шили з дорогих тканин. Фартух був поширеним на всій території України.

Поверх сорочок жінки одягали безрукавки — керсетки. Їх прикрашали вишивкою.

У прохолодний час жінки одягали **свити**. У морозну погоду — теплі **жупани** та **кожухи**.

Головні убори були різноманітними. Жіночі відрізнялися від дівочих тим, що повністю закривали волосся. Заміжні жінки

повинні були ховати волосся. Носили хустки, очіпки (шапочки). Дівчата любили плести вінки й одягати їх на голову.

Жіноче взуття робили зі шкіри. Каблуки були невисокі. Якщо взуття робили з високими халявами, то воно було без підборів. На п'ятах прикріпляли невеликі залізні підкови.

Жінка в хустці

Жінка в очіпку

Дівчата у вінках

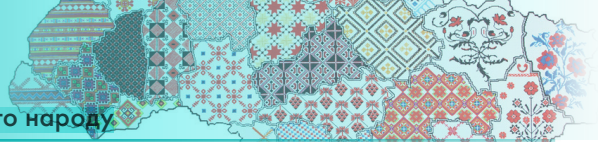
Намисто

Намисто з дукачами

Дівчата в чобітках з невеликими підборами

Неможливо уявити жіночий одяг без прикрас. Найпопулярнішою прикрасою було намисто. Його носили на шиї. Зможні жінки в намисто вплітали металеві монети — дукачі.

Висновок. Українське національне вбрання поділяється на чоловіче та жіноче. Національний одяг у регіонах України може відрізнятися. До традиційного чоловічого одягу належать сорочка, штани, пояс і свита. До жіночого — сорочка, плахта, пояс, спідниця, фартух і керсетка.

Словничок

Шаровари — чоловічі широкі штани.

Кушак — широкий пояс.

Свита — це довгополий верхній одяг із грубого сукна.

Гуцули — етнографічна група українців, яка проживає в районі Карпат.

Плахта — елемент жіночого одягу, який складається з двох полотнищ, зшитих до половини.

Керсетка — жіноча безрукавка, яка одягалася поверх сорочки.

Очіпок — легка м'яка шапочка, що ховає волосся; головний убір заміжньої жінки.

Намисто — прикраса, яку носили на шиї.

Дукач — металева монета.

Запитання

1. З яких частин складається чоловічий національний одяг?
2. Назвіть елементи жіночого національного одягу.
- ☀ 3. Чому на жіночому одязі було більше вишивки?
4. Які головні убори носили жінки?
5. На яку ознаку вказував жіночий головний убір?
6. Назвіть теплий чоловічий одяг.
7. Який одяг жінки носили взимку?

Завдання

Поєднайте назву одягу з його визначенням.

1. Шаровари

А довгополий верхній одяг із грубого сукна

2. Очіпок

Б чоловічі широкі штани

3. Свита

В головний убір заміжньої жінки

Цікаво знати

З давніх часів дівчата заплітали волосся в коси. Про волосся дівчат починали особливо піклуватися ледве не з народження. Коли новонароджену дівчинку купали вперше, то до купелі клали, зокрема, гребінець. Робили це для того, щоб волосся стало густим, довгим і гарним.

Вперше стригли волосся дівчаткам в один рік. Після року починали відпускати волосся. Дівчат не стригли аж до самого весілля. Можна було хіба що підстригати кінчики, але ніколи не дозволялося робити це самій.

Українські дівчата ходили з непокритою головою й носили довгі коси. Варіантів кіс в Україні було багато. У святкові дні дівчата плели одну або дві коси, прикрашаючи їх стрічками та дукатами. У будні дні викладали коси на голові віночком. Часто робили прямий проділ, розподіляли волосся на дві частини та плели «колоски». Іноді прикрашали коси польовими квітами.

Коли дівчина виходила заміж, їй довгі коси обрізали або розплітали. Розплітав косу старший брат або чоловік. Це символізувало перехід до дорослого життя й те, що жінка тепер підпорядковується не батькові, а чоловікові.

Укладені віночком коси

§ 20. Музична культура українців

На минулому уроці ви дізналися про українське національне вбрання. Пригадайте, з яких частин складається чоловічий національний одяг. Назвіть елементи жіночого національного одягу. Чому на жіночому одязі було більше вишивки? Які головні убори носили жінки? На яку ознаку вказував жіночий головний убір? Назвіть теплий чоловічий одяг. Який одяг жінки носили взимку?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про музичну культуру українців.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ✴ називати українські музичні інструменти;
- ✴ називати найбільш відомі українські народні пісні;
- ✴ називати традиційні танці українців;
- ✴ називати відомих сучасних українських виконавців.

Українці здавна висловлювали свої емоції, як-от гнів, жаль, радощі, через музику. У давні часи грали на **гуслях, сопілках, бубнах**, використовували **дзвіночки** тощо. Полюбляли співати всі — від селян до князів. Пісні були веселі й сумні.

У козацькі часи улюбленими музичними інструментами були **кобза** та **бандура**. На них уміли грати майже всі. Козаки вважали, що кобза подарована їм Богом. До неї зверталися як до живої істоти, називали її «дружиною вірною». Найбільш умі-

Гуслі

лих гравців на цих інструментах називали кобзарями та бандуристами. Вони склали думи та пісні про героїчні вчинки козаків, боротьбу українців за свою свободу проти поневолювачів.

Серед бандуристів було багато сліпих. Вони ходили з пово-

дирями по містах і селах та співали волелюбні думи та пісні про славне минуле українського козацтва.

Велику популярність в Україні мали **троїсті музики**. Це народний ансамбль у складі скрипки, бубна, баса або цимбалів. Троїсті музики грали на народних святах, весіллях, ярмарках. Виконували переважно танцювальні та пісенні мелодії. Троїсті музики не тільки грали на інструментах, але й співали.

Козак Мамай з кобзою

Сліпий кобзар з хлопчиком-поводирем
(картина С. Васильківського)

Троїсті музики
(картина М. Маловського)

Танець української молоді

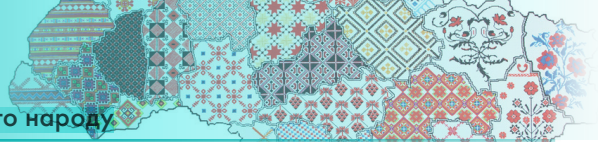
Скрипка

Бубон

Цимбали

Українці з давніх часів полюбляють танцювати. Традиційними українськими танцями є **гопак**, **козачок**, **метелиця**, **орлиця** та інші. Їх танцювала молодь на зібраннях і вечірках. Також виконували танці сусідніх народів — мазурку, циганочку, румунку та інші.

Кривий танець (картина І. Гончара)

Водили хороводи — «Подільночку», «Кривий танець» тощо. Це були обрядові танці, які виконували на різні свята: Масницю, Вербну неділю, Івана Купала та інші.

У наш час в Україні існує велика кількість музичних гуртів, які створюють музику в різних стилях. Відомими українськими співаками були **Квітка Цісик**, **Кузьма Скрыбін** (Андрій Кузьменко), **Ніна Матвієнко** та інші.

▶ Назвіть вашого улюбленого співака або співачку.

В оперному мистецтві значних успіхів досягли **Василь Сліпак**, **Валентина Степова**, **Володимир Гришко** та інші. Українські оперні співаки одноосібно та в дуетах з відомими світовими співаками виконують оперні партії як в українських, так і в найвідоміших світових оперних театрах.

Володимир Гришко

Валентина Степова

► Яка музика вам подобається?

На пісенному конкурсі «Євробачення» переможцями від України були естрадні співаки **Руслана, Джамала** та **Олег Псюк** з гуртом «Калуш Оркестра».

Великою популярністю у світі користуються українські танці. Танцювальні колективи з України виступають по всьому світу, де їм аплодують найвибагливіші глядачі.

Виступи українських танцювальних колективів

Висновок. З давніх часів українці передавали свої емоції в музиці, піснях і танцях. Ці традиції збереглися й донині. Українці залюбки виконують українські народні пісні, танці й музику та створюють сучасні музичні твори.

Словничок

Музичний інструмент — інструмент, призначений для виконання музики.

Гуслі — давній струнний інструмент, на якому грали в Русі. Це трикутний дерев'яний ящик з натягнутими струнами.

Музичний ансамбль — група з двох чи більше музикантів і співаків, які разом виконують музичний твір.

Запитання

1. На яких музичних інструментах грали в давні часи?
2. Які музичні інструменти були популярними за часів козацтва?
3. Про що співали кобзарі й бандуристи?
4. Які музиканти входили до складу троїстих музик?
5. Де грали троїсті музики?
6. Користуючись підручником, назвіть українські танці.
7. Назвіть відомих українських виконавців.
8. Розкажіть про вашу улюблену музику чи виконавця.

Завдання

Поєднайте зображення і назву сучасного музичного інструмента. Відповідь запишіть у зошит.

- а) барабан;
- б) саксофон;
- в) гітара;
- г) скрипка.

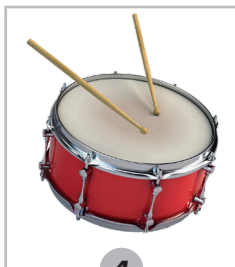
1

2

3

4

Цікаво знати

Квітка Цісик

Українка Квітка Цісик народилася й усе життя прожила за кордоном, у Сполучених Штатах Америки (США). Повне ім'я співачки — Квітослава. Рідні та близькі називали її Квіткою. Світ захоплювався її голосом. Із нею працювали світові музичні зірки.

У 1978 році Квітка Цісик за виконання пісні «Ти осяєш моє життя» отримала дві високі нагороди — «Оскар» і «Золотий глобус».

Вона дуже любила українські пісні. Записала два музичних альбоми українською мовою, які й досі популярні в Україні та в усьому світі.

§ 21. Спортивні досягнення українців

На минулому уроці ви дізналися про музичну культуру українців. Пригадайте, на яких музичних інструментах грали в давні часи. Які музичні інструменти були популярними за часів козацтва? Про що співали кобзарі й бандуристи? Які музиканти входили до складу троїстих музик? Де грали троїсті музики? Користуючись підручником, назвіть українські танці. Назвіть відомих українських виконавців.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про спортивні досягнення українців.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ★ усвідомити позитивне значення занять фізкультурою та спортом;
- ★ називати імена відомих українських спортсменів;
- ★ називати популярні види спорту.

Україна — спортивна держава. Для фізичного розвитку українців збудовано багато спортивних майданчиків, стадіонів, басейнів та інших споруд. Діють різноманітні спортивні секції з футболу, баскетболу, тенісу, боротьби, плавання тощо. Серед українців багато олімпійських чемпіонів, чемпіонів світу, Європи та України.

Під час нагородження на спортивних змаганнях на честь переможця грає гімн його країни та підіймається національний прапор. Коли на змаганнях перемагає українець, на його честь грає гімн України та підіймається прапор України.

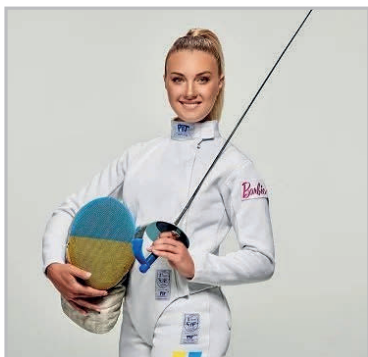
► **Хто з вас займається спортом? Яким?**

Щоб стати успішним спортсменом, потрібно багато тренуватися. Бути найкращим. Наприклад, відома українська фехтувальниця **Ольга Харлан** тренується з 9 років. Завдяки її талан-

Українець – чемпіон

ту, наполегливості, волі й характеру вона стала олімпійською чемпіонкою, переможницею й призеркою чемпіонатів світу, Європи, Європейських ігор та Універсіади.

Ольга Харлан

Поєдинок Ольги Харлан

Збірна України з футболу

Українці люблять грати у футбол. Цю гру називають грою мільйонів. Серед українців багато успішних футболістів. Вони гідно представляють Україну на міжнародних змаганнях, виступають за футбольні клуби України та інших країн.

Кого з українських футболістів ви знаєте?

Олександр Усик

У світі боксу відомі всі імена українців **Віталія** та **Володимира Кличків**. Продовжує традиції українського боксу **Олександр Усик**. Спочатку Олександр грав у футбол, а з 15 років почав займатися боксом. Виборовши усі нагороди у боксі та ставши олімпійським чемпіоном з цього виду спорту, Олександр перейшов у професійний бокс. Має титули чемпіона світу чотирьох всесвітніх боксерських організацій. У 2024 році Олександр Усик виборов звання абсолютного чемпіона світу в суперважкій вазі.

Великих успіхів у спорті досягла легкоатлетка **Ярослава Магучіх**. Вона займається стрибками у висоту. Брала участь у багатьох міжнародних змаганнях. Чемпіонка світу та Європи. У 2024 році вона встановила новий світовий рекорд, подолавши планку висотою 2 метри 10 сантиметрів.

Стрибок Ярослави Магучіх

Ярослава Магучіх – чемпіонка

► Імена яких українських спортсменів вам відомі?

Життя спортсмена непросто: постійні тренування, травми, переїзди, змагання, поразки й перемоги. Не всі можуть бути успішними спортсменами, але кожному з вас спорт доступний. Кожен із вас може добре потренуватися на уроці фізкультури, побігати на стадіоні, пограти в м'яч, покататися на велосипеді чи прогулятися на свіжому повітрі.

Висновок. В Україні створені умови для заняття багатьма видами спорту. Серед українців чимало відомих спортсменів. Щоб стати успішним спортсменом, потрібно постійно тренуватися. Корисними для здоров'я є заняття фізкультурою, рухливі ігри та піші прогулянки.

Словничок

Чемпіон — переможець будь-якого змагання, зазвичай спортивного.

Фехтування — вид спорту, двобій рапірами або шпагами.

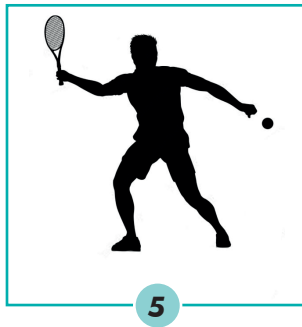
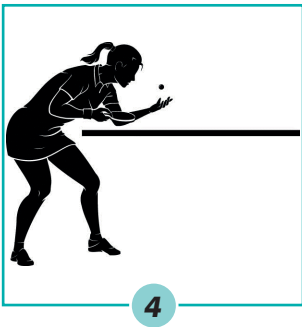
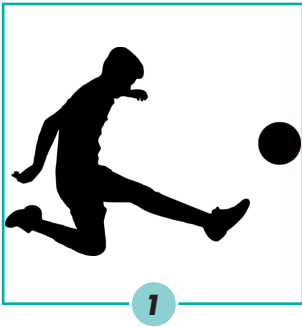
Рекорд — найвище досягнення, здобуток.

Запитання

1. Що збудовано в Україні для занять спортом?
2. Як вітають переможців?
3. У якому виді спорту виступає Ольга Харлан?
4. Яким видом спорту займається Олександр Усик?
5. Чим відомі Віталій і Володимир Клички?
6. У якому виді спорту виступає Ярослава Магучіх?
- ☀ 7. Кого з відомих українських спортсменів ви можете назвати?
- ☀ 8. Які українські футбольні клуби вам відомі?
9. Які види діяльності корисні для здоров'я?

Завдання

Назвіть види спорту, де використовується м'яч. Відповіді запишіть у зошит.

Цікаво знати

Відомим українським спортсменом минулого був український богатыр Іван Піддубний. У 16 років він легко пригинав до землі корову за роги. В 21 рік Іван покинув батьківську домівку й поїхав у Крим. Працював вантажником у порту. Одночасно займався гімнастикою, бігом, стрибками, робив вправи з гирями, обливався холодною водою.

У той час популярною була боротьба «на поясах». Іван Піддубний спробував і жодного разу не програв. Так розпочалася його спортивна кар'єра. Він був розумний борець, котрий розраховував свої сили й добре орієнтувався в можливостях противника. За 40 років змагань він не знав жодної поразки. Став шестиразовим чемпіоном світу з боротьби. Також виступав у цирку.

Іван Піддубний був чесним спортсменом. Завжди пам'ятав слова батька: «Пам'ятай, Іване, що роду ти козацького і що козаку честь дорожча за матір, дорожча за батька рідного. Запам'ятай, Іване, продаси честь — не син ти мені, а я не батько тобі».

Іван Піддубний цінував те, що був українцем! Коли йому видали паспорт, у якому було зазначено, що він росіянин, то він власноруч закреслив непотрібне і вписав «українець».

Іван Піддубний

Узагальнення до розділу «Культура українського народу»

Україна — велика європейська держава. У ній проживають українці, кримські татари, румуни, болгари, угорці, поляки, євреї, вірмени, греки та представники інших народів. Український народ зробив значний внесок у розвиток світової культури. Твори відомих українських письменників **Тараса Шевченка**, **Івана Франка**, **Лесі Українки** та інших читають у багатьох країнах. Вони перекладені багатьма мовами. На честь українських культурних діячів в Україні та у світі встановлено пам'ятники, названо вулиці, парки, сквери, проводяться творчі заходи тощо.

В Україні є державні та народні свята. Важливими державними святами є: **День Конституції України**, який відзначають кожного року **28 червня**; **День Незалежності України**, який святкують **24 серпня** кожного року; **День захисників і захисниць України**, який відзначають **1 жовтня** кожного року.

Популярними народними святами в Україні є **Новий рік**, **Різдво Христове**, **Великдень (Пасха)** та інші.

Відомою є українська кухня. Деякі страви мають велику популярність. Це **борщ**, **куліш**, **бограч**, **банош**, **вареники**, **голубці**, **деруни** та інші.

Українці мають своє національне вбрання. Воно поділяється на чоловіче та жіноче. Національний одяг у різних регіонах

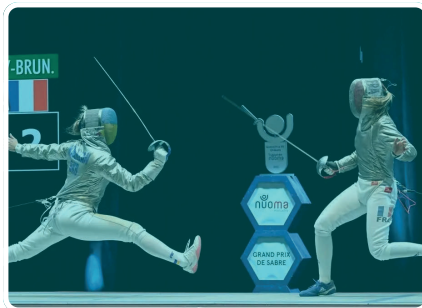
України може відрізнятись. До традиційного чоловічого одягу належать **сорочка, штани, пояс і свита**. До жіночого — **сорочка, плахта, пояс, спідниця, фартух і керсетка**.

В українців багатою є музична культура. Наші предки з давніх часів передавали свої емоції в музиці, піснях і танцях. Великою популярністю до сьогодні користуються українські народні пісні. У багатьох музичних школах навчають гри на традиційних музичних інструментах — **кобзі, бандурі, скрипці**. Популярними залишаються такі танці, як **гопак, козачок, метелиця**, хороводи «**Подільночка**», «**Кривий танець**» та інші.

Вагомий внесок у музичну культуру України зробили **Микола Леонтович**, який створив музику до обрядової пісні «**Щедрик**» і яку знають у всьому світі, співаки **Соломія Крушельницька, Квітка Цісик, Кузьма Скрябін (Андрій Кузьменко), Василь Сліпак, Ніна Матвієнко** та інші.

У наш час значного успіху в оперному мистецтві досягли **Валентина Степова і Володимир Гришко**. На пісенному конкурсі «Євробачення» переможцями стали естрадні співаки **Руслана, Джамала та Олег Псюк** з гуртом «Калуш Оркестра».

Великих успіхів досягли українці у спорті. У всьому світі відомі імена футболіста і тренера **Андрія Шевченка**, фехтувальниці **Ольги Харлан**, боксерів **Віталія та Володимира Кличків, Олександра Усика**, легкоатлетки **Ярослави Магучіх** та інших.

Перевірте свої знання

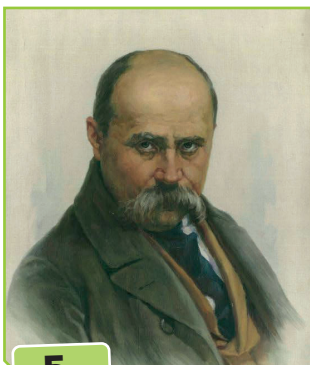

Виберіть правильний варіант відповіді (усно).

1. Виберіть портрет, на якому зображений Тарас Шевченко.

А

Б

В

2. Виберіть свято, яке в Україні відзначають 24 серпня:

А День Конституції України.

Б День Незалежності України.

В День захисників і захисниць України.

3. На якому фото зображено святкування українцями Великодня (Пасхи)?

А

Б

В

4. На якому фото зображено один із символів Великодня (Пасхи)?

А

Б

В

5. На якому фото зображена українська національна страва?

А

Б

В

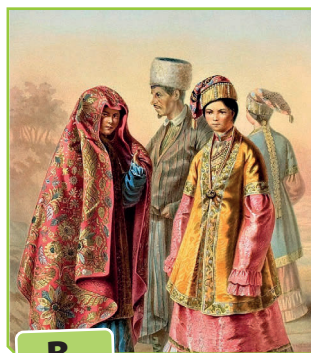
6. На якому малюнку зображені люди в українських національних костюмах?

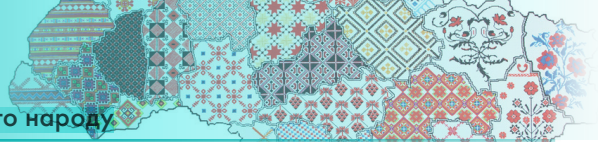
А

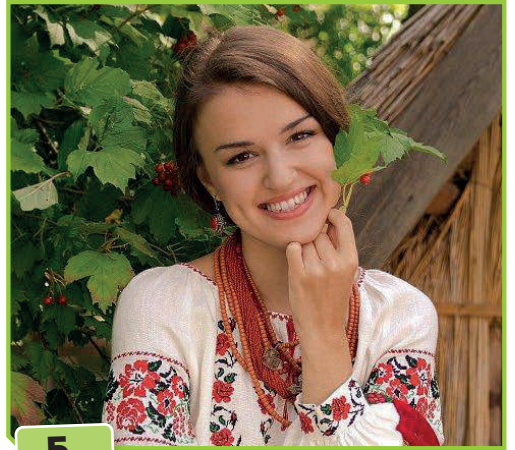
Б

В

7. На якому фото зображена заміжня жінка?

А**Б**

8. На якому фото зображено український традиційний музичний інструмент — бандура?

А**Б****В**

9. Всесвітньо відому музику до пісні «Щедрик» написав:

А Микола Леонтович.

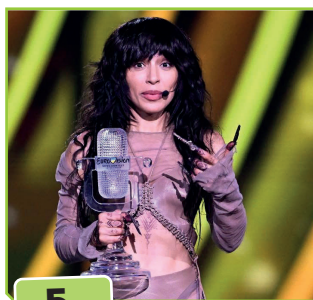
Б Тарас Шевченко.

В Микола Лисенко.

10. На якому фото зображено громадянку України — переможницю пісенного конкурсу «Євробачення»?

А

Б

В

11. На якому фото зображено український танок гопак?

А

Б

В

Перевірте свої вміння

1. Запишіть у зошит свята, які відзначають у вашій родині.
2. Запишіть у зошит три найпоширеніших страви, які готують у вашій сім'ї.

Розділ III. Довкілля

§ 22. Вплив людини на довкілля

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про вплив людини на довкілля.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ✳️ усвідомлювати вплив діяльності людини на довкілля;
- ✳️ називати приклади негативного впливу людини на довкілля;
- ✳️ пропонувати шляхи подолання екологічних проблем.

У давні часи люди користувалися дарами природи: їли овочі, фрукти, ягоди і гриби, займалися полюванням, рибальством, збиральництвом. Люди боялися природних явищ: похолодання, землетрусів, вивержень вулканів тощо. Щоб вижити, вони покидали насиджені місця й шукали кращої долі.

Часи змінювалися, і люди зрозуміли, звідки береться грім і блискавка, чому дме вітер і йде дощ. Почали використовувати природу у своїх цілях. Наприклад, вирубувати ліси й будувати житла, мости, укріплення.

Допоки людей у світі було небагато, їхня діяльність не дуже шкодила довкіллю. Природа встигала відновлюватися.

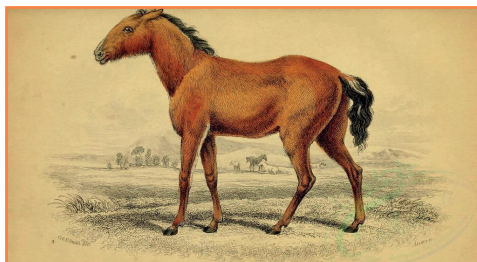
Будівництво Сумської фортеці

Уважно роздивіться картину. З якого матеріалу будувалося укріплення?

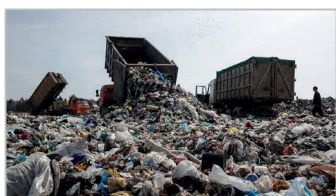
У недавньому минулому в степах України паслися численні табуни диких коней — **тарпанів**. Оранка степів під поля зменшила територію випасання цих тварин. А безжальне полювання

на них призвело до знищення. Доля тарпанів спіткала багато інших видів тварин і птахів.

Тарпан

Поступово люди відчули себе володарями природи. Вони почали вирубувати ліси, осушувати озера та болота, копати тунелі, канали й водосховища, будувати заводи, фабрики, шахти й електростанції, утворювати сміттєзвалища. У великій кількості добували нафту, газ та інші корисні копалини. Все це призвело до забруднення атмосфери, погіршення якості води та зміни довкілля.

Сміттєзвалище

Забруднення повітря підприємствами

Забруднення повітря автомобілями

Забруднення водою

Вирубка лісів

Кар'єр з видобування залізної руди

З кожним роком довкілля забруднюється щораз більше, вичерпуються природні ресурси. Тому зусилля науковців спрямовані на зміну способу життя людей. Наприклад, теплоелектростанції, які забруднювали повітря, замінюють на вітрові та сонячні електростанції. Зростає кількість електромобілів, які не

Вітрова електростанція

Сонячна електростанція

шкодять повітря. Висаджують нові ліси, очищують водойми.

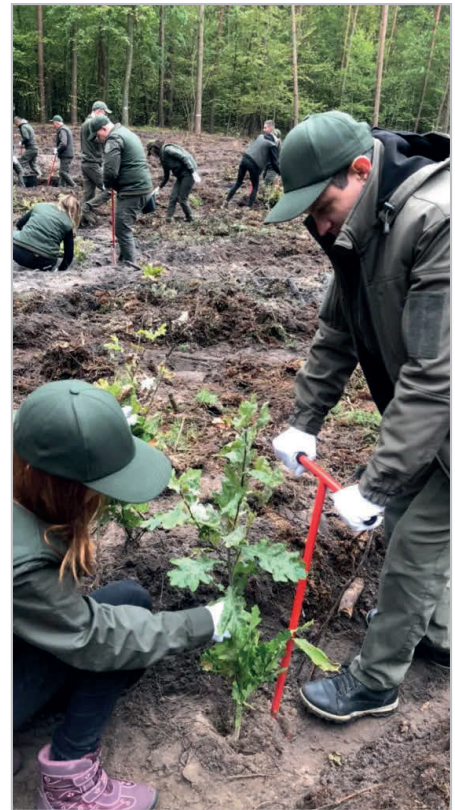
▶ Яка користь від сонячних і вітрових електростанцій?

▶ Яка користь від лісів?

▶ Навіщо потрібно очищати водойми від сміття і бруду?

Заправка електромобілів

Посадка лісу

Очищення водойми від мулу

Висновок. Протягом багатьох років люди безжально використовували природу у своїх потребах. Забруднювали повітря, водойми, землю. Нині люди намагаються очистити природу від згубних наслідків власної діяльності.

Словничок

Тарпан — дикий кінь.

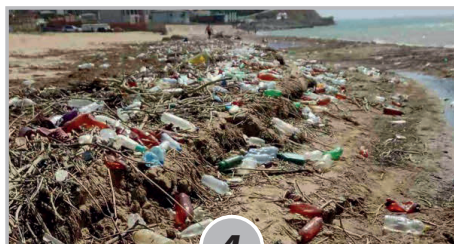
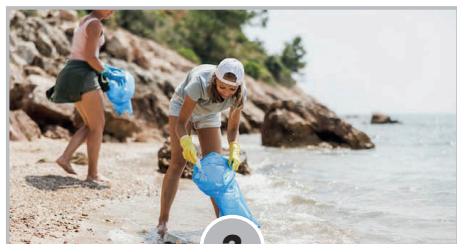
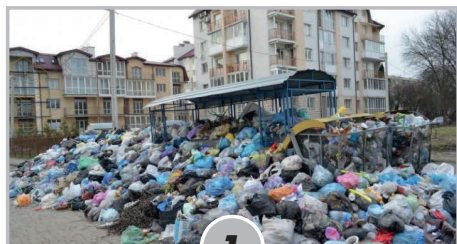
Електростанція — підприємство, де виробляється електрична енергія.

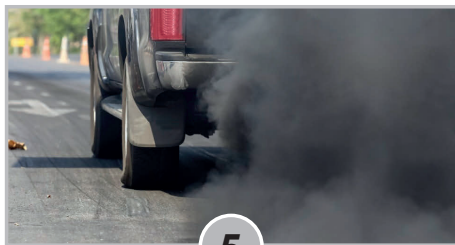
Запитання

1. Якими дарами природи користувалися люди в давні часи?
2. Хто такі тарпани?
3. Чому вимерли тарпани?
4. Яка діяльність людей принесла шкоду довкіллю?
5. Як люди намагаються зберегти довкілля?

Завдання

Уважно роздивіться фотографії. Запишіть у зошиті в один стовпчик номери фото, на яких зображено діяльність людей, шкідливу для довкілля. В інший стовпчик — номери, де дії людей не шкодять природі.

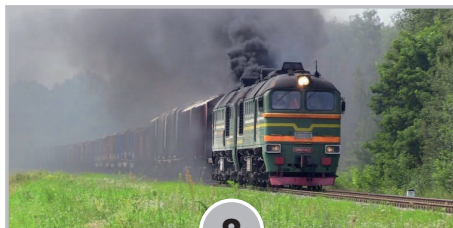
5

6

7

8

Цікаво знати

У давнину на території України жило багато тварин, які, на жаль, уже вимерли. Це мамонти, тарпани, росомахи, тури та інші. Тур — вид диких вимерлих тварин, пращур свійського бика. Доросла особа важила близько 1200 кілограмів. Висота тура в холці була до 2 метрів, а довжина — до 3 метрів. Він мав великі довгі роги (близько 70 сантиметрів). Колір був переважно чорний або чорно-бурий. Тур володів великою силою, швидкістю та злим норомом. Навіть князь Володимир Мономах у своїй книзі написав про те, як на полюванні два тури підняли його разом із конем на рогах.

Жоден хижак не становив тура загрози. Страшна йому була тільки людина. Люди з давніх часів вважали за велику честь вполювати цього звіра.

Тур

Науковці вважають, що турів знищило не полювання, а вирубування лісів, де вони проживали. Уже в Середньовіччі туррам стало не вистачати місця, а в 17 столітті (400 років тому) вони взагалі зникли.

§ 23. Охорона довкілля

На минулому уроці ви дізналися про вплив людини на довкілля. Пригадайте, якими дарами природи користувалися люди в давні часи. Хто такі тарпани? Чому вимерли тарпани? Яка діяльність людей принесла шкоду довкіллю? Як люди намагаються зберегти довкілля?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про охорону довкілля.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ☀️ пояснювати негативний вплив людини на довкілля;
- ☀️ розповідати про поведінку людини на природі;
- ☀️ пояснювати необхідність охорони довкілля.

Хижацьке ставлення людини до довкілля призвело до того, що в багатьох місцях України та інших куточках планети було забруднено воду, повітря та ґрунт, вирубано ліси, знищено багато рослин і тварин.

Забруднення природи стало загрожувати життю людей. Люди зрозуміли: якщо вони знищать природу, то й самі припинять існувати.

► **Уважно прочитайте вірш Оксани Вашуленко. Поясніть, як ви його зрозуміли.**

Невже в майбутньому на світі
не будуть квітнуть квіти:
конвалії й фіалки ніжні,
і вісник березня — підсніжник?
Невже ми більше не побачим,
як сон-трава росюю плаче?
Троянда степу, квітка мрії
жар-цвітом землю не зігріє?..

Оксана Вашуленко

Сучасна людина прагне дбати про охорону довкілля. Тому на підприємствах встановлюють очисні споруди, використовують транспорт, який не забруднює повітря, насаджують нові ліси та парки, створюють природні заповідники.

Усвідомивши згубність своїх дій, люди виробили правила з охорони довкілля. Вони такі:

- не залишати сміття в лісі;
- не кидати сміття у водойми;
- після відпочинку на природі забирати сміття із собою;
- не розпалювати в лісі вогонь без нагляду дорослих;
- коли вогонь горить, стежити, щоб він не розповсюдився по сухій траві по всьому лісу;
- не пустувати з вогнем;
- після відпочинку обов'язково загасити вогонь, залити його водою;
- не ламати гілок дерев і кущів.

► **Уважно роздивіться фото. Як ви гадаєте, що призвело до страждань тварин?**

Охороняти природу означає жити та діяти так, щоб не завдати їй шкоди. Запам'ятайте ще й такі правила. У лісі не варто галасувати та голосно вмикати музику. Такі дії лякають мешканців лісу. Не зривайте рослини — багато з них є рідкісними. Не руйнуйте мурашники — мурахи борються з комахами-шкідниками. Не чіпайте пташині гнізда — злякані птахи можуть не повернутися до гнізда. Не ловіть метеликів, не чіпайте дрібних тваринок (їжаків, кротів, ящірок та інших) — вони є частиною лісу!

► Уважно роздивіться знаки. Що вони забороняють?

Важливо дбати про довкілля й коли перебуваєш вдома. Для цього потрібно сортувати побутові відходи. Наприклад, окремо збирати відходи з паперу, скла і пластику. Ощадливо використовувати воду та електроенергію. Вимикати світло та електроприлади, перевіряти крани, коли йдете з дому.

Висновок. Дбайливе ставлення до довкілля, природних ресурсів сприятиме очищенню води й повітря, зробіть охайним ліс, красивими квіти, а настрої добрим.

Словничок

Природний заповідник — це ділянка суходолу чи водних територій, на якій заборонена господарська діяльність людини.

Ліс — сукупність дерев, кущів і трав, які взаємопов'язані й впливають на довкілля.

Запитання

1. До чого призвело хижачьке ставлення людини до довкілля?

2. Як дбає людство про охорону довкілля?
3. Як потрібно поводитися з вогнем у лісі?
4. Що потрібно робити зі сміттям під час відпочинку на природі?
5. Як потрібно себе поводити на природі?
- ☀ 6. Як ви розумієте вираз «відпочивати відповідально»?
- ☀ 7. Чому необхідно заощаджувати воду та електроенергію?

Завдання

Виконайте математичні дії і прочитайте слова. Відповіді запишіть у зошит.

Приз	-	з	+	ро	+	да	Вона	-	на	+	да
По	+	вітер	-	ер	+	ря	Літак	-	так	+	с

Цікаво знати

У світі є така острівна країна, як Сінгапур. Її мешканці відповідально ставляться до охорони довкілля, але їм не вистачає землі для сміттєзвалищ.

Сінгапурці побудували штучний острів Семакау, який повністю утворений із побутових та промислових відходів. Цей острів — сучасне сміттєзвалище. Тут у спеціальні контейнери складається попіл — результат спаленого сміття. Острів огорожений сіткою, щоб сміття не потрапляло в океан. Таке сміттєзвалище не завдає шкоди довкіллю.

Острів Семакау

Цей острів-сміттєзвалище більше схожий на парк. Тут ростуть дерева та мешкають птахи. Сюди їздять на відпочинок і риболовлю, а школярів возять на екскурсії, щоб показати, як можна поводитися зі сміттям.

На острові є кораловий розплідник. Тут вирощують рибу — білого морського окуня.

§ 24. Енерго- та ресурсозбереження

На минулому уроці ви дізналися про охорону довкілля. Пригадайте, до чого призвело хижацьке ставлення людини до довкілля. Як дбає людство про охорону довкілля? Як потрібно поводитися з вогнем у лісі? Що потрібно робити зі сміттям під час відпочинку на природі? Як потрібно себе поводити на природі? Як ви розумієте вираз «відпочивати відповідально»? Чому необхідно заощаджувати воду та електроенергію?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про енерго- та ресурсозбереження.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ★ пояснювати необхідність енерго- та ресурсозбереження;
- ★ розповідати на власному прикладі, як потрібно економити енергію та ресурси.

Важко уявити життя сучасної людини без автомобілів, електричних приладів, газових плит, обігрівачів тощо. Чи задумувалися ви, з чого зроблені ці прилади? Що змушує їх працювати?

Велика кількість сучасних побутових приладів — електричні. Вони прості, зручні й полегшують життя сучасних людей. Завдяки електричній енергії у наших житлах є світло.

Види
електростанцій

Звідки ж береться електроенергія? Її виробляють на електростанціях. Вони бувають тепловими, атомними, гідравлічними, сонячними, вітровими та іншими.

Теплові електростанції працюють на вугіллі, нафті, газі. Ці природні ресурси поступово вичерпуються. Їх потрібно використовувати ощадливо. Крім того, ці станції забруднюють повітря. Гідравлічні електростанції працюють за рахунок потоку води. У наш час річки міліють і це ускладнює виробництво електроенергії. Сонячних і вітрових електростанцій в Україні небагато.

Теплова електростанція

Пересування в місті на велосипедах

Унаслідок життєдіяльності людини, переважно під час виробництва електроенергії та різних продуктів, відбувається забруднення довкілля. Тому людство задумується про необхідність збереження ресурсів та економії енергії. Наприклад, використовувати автомобілі з меншою витратою палива чи переходити на велосипеди або самокати, як це роблять у багатьох країнах Європи.

Привчатися зберігати енергію та ресурси потрібно змалку. Звичка кожного з нас економити світло, воду та газ є запорукою того, що цих ресурсів вистачить іншим поколінням українців.

У світі мільйони людей відчувають нестачу питної води, не кажучи вже про воду для господарських потреб. Зменшити споживання води можна, якщо спробувати дотримуватися таких правил:

— завжди щільно закривайте кран. Наприклад, з крана, який капає, витікає 24 літри води на добу;

— віддавайте перевагу душу, а не купанню у ванні. Приймаючи душ упродовж 5 хвилин, ви витрачаєте удвічі менше води, ніж якби плескалися у ванні;

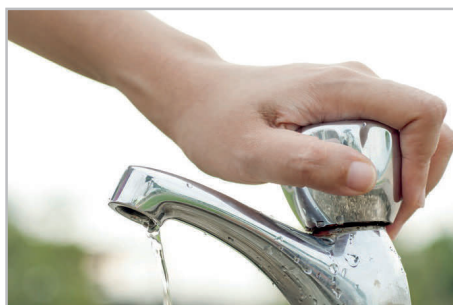
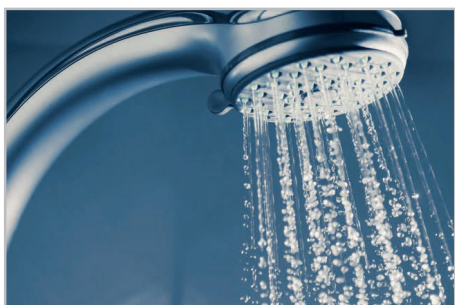
— спробуйте приймати душ на одну-дві хвилини швидше;

— закривайте кран, коли чистите зуби. Для того, щоб прополоскати рот, наберіть склянку води;

— під час вмивання, миття рук, миття посуду вмикайте невеликий напір води;

— для миття овочів і фруктів користуйтеся мискою.

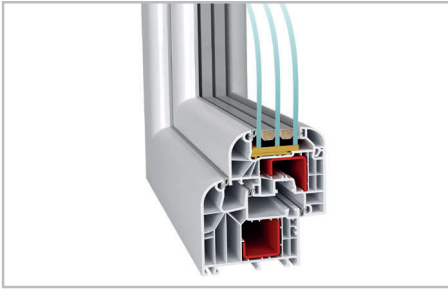
► **Користуючись фотопідказками, розкажіть про економію води.**

Важливою є економія електроенергії. Для цього потрібно не залишати ввімкненим світло в тих кімнатах, де нікого немає. Використовувати енергоощадні лампочки. Не залишати увімкненими без потреби комп'ютер, телевізор та інші пристрої.

► **Розкажіть про власний досвід економії електроенергії.**

Важливим ресурсом є тепло, особливо взимку. Щоб у квартирі було тепло, встановлюють енергоощадні вікна, утеплюють стіни будинків і квартир.

Енергоощадне вікно

Утеплення стін будинку

Висновок. Енергію та ресурси потрібно зберігати. Для цього потрібно ощадливо використовувати електроенергію, воду, тепло, газ та інші природні ресурси.

Словничок

Електроенергія — енергія електричного струму.

Ресурси — все, що використовується для виробництва благ і задоволення потреб людини.

Запитання

1. Звідки береться електроенергія?
2. Якими бувають електростанції?
- ☀ 3. Що забруднює довкілля?
4. Як можна зменшити використання води?
5. Як можна заощадити електроенергію вдома?
6. Навіщо люди утеплюють житла?
7. Як можна утеплити власне помешкання?

Завдання

Відгадайте загадки. Відповіді запишіть у зошит.

А. Я і хмара, і туман,
І струмок, і океан,
І літаю, і біжу,
І замерзнути можу!

(В...)

Б. Він завітав із-під землі
І по трубі забіг у хату.
І щоб жили ми в теплі,
Він обігрів нам всі кімнати.
(Г...)

Цікаво знати

Ідея створення електромобіля виникла дуже давно. Багато винахідників робили спроби створити таке авто. Першим, кому це вдалося, був шотландець Вільям Моррісон, який мешкав у Сполучених Штатах Америки (США). Він у 1891 році (більш як 130 років тому) продемонстрував свою електричну карету на Всесвітній виставці. Вона могла рухатися зі швидкістю 32 кілометри за годину. Карета була устаткована електричними акумуляторами, які потребували підзарядки кожні 80 кілометрів. Цей транспортний засіб міг одночасно перевозити до 12 пасажирів.

Як бачимо, людство через 100 років повернулося до ідеї використання електромобілів. Сьогодні на дорогах України та інших країн світу їздять багато електромобілів.

Електрична карета
Вільяма Моррісона

Узагальнення до розділу «Довкілля»

Розвиток людського суспільства потребує великої кількості ресурсів. Протягом останнього століття люди **надмірно вирубували ліси, осушували озера та болота, забруднювали водойми, будували заводи, фабрики, шахти, електростанції, водосховища, прокладали тунелі та канали, утворювали сміттєзвалища** тощо. У великій кількості добували нафту, газ та інші корисні копалини. Все це **призвело до забруднення атмосфери**, погіршення якості води та зміни довкілля.

Забруднення природи стало загрожувати життю людей. Тому людство почало виправляти помилки попередніх поколінь. На підприємствах почали встановлювати **очисні споруди**, використовувати **електричний транспорт**, створювати **природні заповідники та парки**, насаджувати **нові ліси**.

Було вироблено **правила з охорони довкілля**. Найбільш важливі з них такі: не залишати сміття в лісі; не кидати сміття у водойми; забирати сміття із собою після відпочинку на природі; не розпалювати в лісі вогонь без нагляду; коли вогонь горить, стежити, щоб він не розповсюдився по сухій траві; не пускувати з вогнем; після відпочинку обов'язково загасити вогонь; не ламати гілок дерев, кущів тощо.

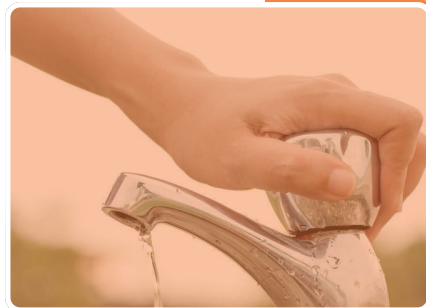

Важливо дбати про довкілля й коли перебуваєш вдома. Для цього потрібно **сортувати побутові відходи** на вироби з паперу, скла і пластику.

Дуже корисною є **економія води**. Для цього потрібно щільно закривати кран; вмикати невеликий напір води; користуватися душем замість ванни; закривати кран під час чищення зубів тощо.

Заощадити електроенергію вдасться, коли люди будуть використовувати енергоощадні лампочки; вчасно вимикати комп'ютери, телевізори та інші пристрої; вимикати світло в тих кімнатах, де нікого немає.

Важливим є **зберігання тепла**. Для цього встановлюють енергоощадні вікна, утеплюють стіни будинків і квартир.

Перевірте свої знання

Виберіть правильний варіант відповіді (усно).

1. Які дії людей шкодять довкіллю?

А

Б

В

2. На якому фото зображено шкідливий вплив на довкілля?

А

Б

В

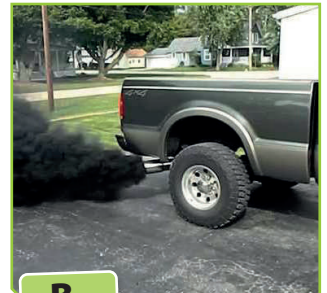
3. На якому фото автотранспорт шкодить довкіллю?

А

Б

В

4. На якому фото люди своїми діями забруднили узбіччя дороги?

А

Б

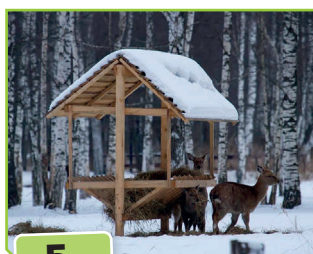

В

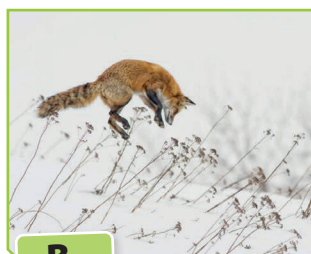
5. На якому фото зображено піклування людей про диких тварин?

А

Б

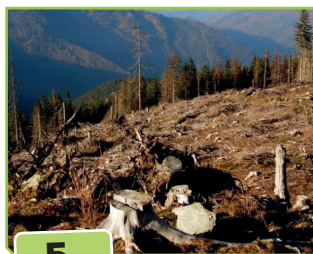

В

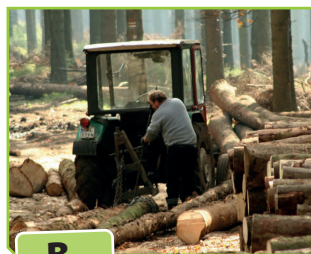
6. На якому фото зображено дії людей, які приносять користь природному середовищу?

А

Б

В

7. Знак свідчить про те, що не можна:

А Зривати квіти.

Б Топтати квіти.

В Палити квіти.

8. Знак свідчить про те, що не можна:

- А** Садити дерева.
- Б** Рубати дерева.
- В** Махати сокирою біля дерева.

9. Знак свідчить про те, що не можна:

- А** Біля двох дерев розпалювати вогонь.
- Б** Підкидати у вогонь гілки ялини.
- В** Розпалювати вогонь у лісі.

10. На якому фото зображено вікна, що найкраще зберігають тепло?

А

Б

В

Перевірте свої вміння

1. Запишіть у зошиті правила відпочинку на природі.
2. Запишіть у зошиті правила ощадливого використання води.

Розділ IV. Україна — демократична держава

§ 25. Демократія. Виборність влади

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про демократію та виборність влади в Україні.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ★ називати ознаки демократичного устрою;
- ★ пояснювати виборність влади в Україні;
- ★ наводити приклади виборності влади.

У світі існує багато країн. У кожній з них свій державний устрій. Є країни, якими керують королі, еміри, султани, президенти, канцлери, прем'єр-міністри та інші. В Україні державу очолює президент.

▶ Назвіть Президента України.

Україна — це правова держава, тобто в ній живуть за законами. Найголовнішим законом у нашій державі є **Конституція України**. За цим законом вся влада в країні належить народу України. Державний устрій, у якому народ обирає для себе владу, називається **демократичним**.

В Україні проживає багато мільйонів людей. Виникає запитання, як вони можуть усі разом керувати країною. Конституцією

Виборча дільниця

Україні передбачено, що народ доручає обраній особі здійснювати владу.

Окрім Президента України, люди обирають депутатів Верховної Ради України, міських і селищних голів, депутатів місцевих рад. Владу обирають на 5 років. Після закінчення повноважень обраної влади призначають нові вибори.

Вибори — це спеціальна процедура, коли в заздалегідь визначений день люди приходять на виборчі дільниці і віддають голос за кандидата, якому довіряють управління країною чи

Отримання виборчого бюлетеня

Громадяни, які проголосували

Підрахунок голосів на виборчій дільниці

місцевою громадою. Голосувати можуть не всі. За Конституцією, дозволяється голосувати повнолітнім громадянам України. Повнолітніми вважаються особи віком з 18 років.

На виборчій дільниці громадяни України отримують бюлетень. **Виборчий бюлетень** — це паперовий листок зі списком кандидатів на певну посаду. Голосування відбувається таємно. Тому виборці йдуть у закриту кабінку, де й ставлять відповідну позначку за обраного кандидата чи політичну силу. Потім бюлетень опускається до виборчої скриньки.

Після закінчення голосування відбувається підрахунок голосів. Оголошуються результати виборів. Обрані люди беруться за виконання своїх посадових обов'язків.

Висновок. Україна — демократична держава. Народ України є єдиним джерелом влади. Народ обирає владу на виборах.

Словничок

Президент — очільник, керівник держави.

Конституція України — основний закон держави.

Демократія — державний устрій, при якому єдиним джерелом влади є народ.

Вибори — спосіб обрання влади в демократичній державі.

Депутат — людина, обрана виборцями до Верховної Ради України або місцевих рад.

Виборчий бюлетень — це паперовий листок зі списком кандидатів на певну посаду.

Запитання

1. Як називається наша держава?
2. Хто є керівником України?
3. Який закон в Україні є найголовнішим?
4. Який устрій називається демократичним?
5. Які посади в Україні є виборними?
6. На який термін обирається президент України?
7. Які події відбуваються на виборах?
8. Хто має право голосу на виборах в Україні?
9. Що таке виборчий бюлетень?

Завдання

Складіть речення із запропонованих слів. Запишіть у зошит.

демократичних

владу

у

народ

на

виборах

обирає

державих

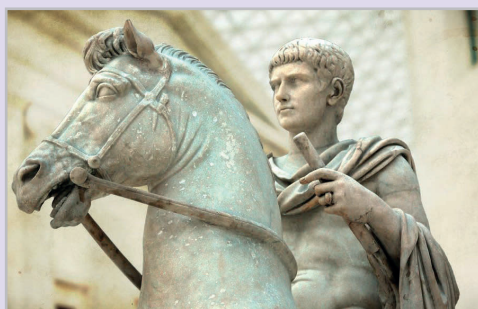
Цікаво знати

Близько 2 тисяч років тому в стародавній державі, яка називалася Римська імперія, правив імператор Калігула. Він правив одноосібно. Радниками в нього були сенатори. Вони засідали в Сенаті й отримували за це платню.

Калігула був свавільним правителем. Він віддавав божевільні накази й вимагав їх виконувати. Калігула проголосив себе богом. Свого улюбленого коня, якого звали Інцитат, він оголосив «втіленням усіх богів». Наказав шанувати його як справжнє божество. Зробив коня громадянином Риму й проголосив його римським сенатором. Призначення коня сенатором було актом зневаги і глузу над усією системою політичної влади Риму.

У той час державні службовці сплачували гроші за свої посади. Що вища посада, то більше потрібно заплатити. За посаду сенатора потрібно було внести 8 мільйонів сестерціїв, тобто срібних монет. Кінь-сенатор Інцитат не був винятком. Щоб він зміг зібрати потрібні кошти, від його імені за усіх коней імперії мусили платити щорічну данину. За несплату коней відправляли на забій.

Калігула та його кінь Інцитат

Після вдалого замаху на Калігулу виникло питання, що робити із конем-сенатором. На захист Інцитата сказали, що він, на відміну від інших сенаторів, нікого не вбив і не дав імператору жодної поганої поради. За наказом наступного римського імператора коня пожаліли й звільнили з посади сенатора.

§ 26. Адміністративно-територіальний устрій держави. Громадянство

На минулому уроці ви дізналися про демократію та виборність влади в Україні. Пригадайте, як називається наша держава. Хто є керівником України? Який закон в Україні є найголовнішим? Який устрій називається демократичним? Які посади в Україні є виборними? На який термін обирається президент України? Які події відбуваються на виборах? Хто має право голосу на виборах в Україні? Що таке виборчий бюлетень?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про адміністративно-територіальний устрій України та громадянство України.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ☀ називати столицю України, адміністративний центр свого регіону, міста своєї області;
- ☀ знаходити на адміністративно-територіальній карті України столицю, адміністративний центр свого регіону, свій населений пункт;
- ☀ пояснювати процедуру отримання паспорта громадянина України.

Кожна країна має власну територію, столицю, кордони. У 1991 році Україна проголосила свою незалежність. Україна — велика європейська держава. Вона поділяється на 24 області й Автономну Республіку Крим. Столицею України є місто **Київ**, столицею Автономної Республіки Крим — **Сімферополь**.

▶ **Пригадайте, коли в Україні святкують День Незалежності.**

У кожній області є свій обласний центр. За назвою обласного центру називають і область. Наприклад, Львів є центром Львівської області, Житомир — Житомирської області, Суми — Сумської області. У назвах деяких областей є винятки, зокрема,

Луцьк є обласним центром Волинської області, Ужгород — центром Закарпатської області. Області поділяються на райони. Такий поділ сприяє кращому управлінню державою.

- ▶ Назвіть область, у якій ви мешкаєте.
- ▶ Назвіть обласний центр вашого регіону.
- ▶ Назвіть район, у якому ви проживаєте.

Адміністративно-територіальна карта України

- ▶ Знайдіть на карті України свою область та обласний центр.

Значна частина мешканців України — це її громадяни. Громадянство — це зв'язок між особою та державою, що визначає їхні права та обов'язки. Наприклад, обов'язок держави — сплачувати пенсію (грошові виплати) літнім громадянам України. А обов'язок громадянина перед державою — сплачувати податки й захищати її у разі воєнного вторгнення іншої держави.

Документом, який засвідчує громадянство, є паспорт громадянина України. Право отримати паспорт має будь-який громадянин та громадянка України, яким виповнилося 14 років. Зараз паспорти мають форму пластикової картки.

Щоб отримати паспорт громадянина України, потрібно звернутися до Центру надання адміністративних послуг або паспортного сервісу.

Паспорт громадянина України

► Уважно роздивіться фото паспорта громадянина України. Яка інформація там зазначена?

Висновок. Україна — велика європейська держава. Вона поділяється на 24 області й Автономну Республіку Крим. Переважна більшість мешканців країни — громадяни України. Паспорт громадянина України можна отримати з 14 років.

Словничок

Громадянство — це зв'язок між особою та державою, що визначає їхні права та обов'язки.

Область — частина території держави; місцевість, земля, край.

Район — частина території області; місцевість, земля, край.

Запитання

1. Коли було проголошено незалежність України?
2. На скільки областей поділяється Україна?
3. Яке місто є столицею України?
4. Яке місто є столицею Автономної Республіки Крим?
5. З якого віку можна отримати паспорт України?
6. Яка інформація зазначається в паспорті України?
7. Де можна замовити й отримати паспорт України?

Завдання

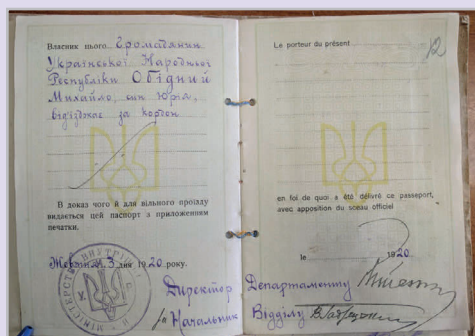
Продовжте речення.

Я живу в населеному пункті, який називається... . Це ... район, ... область.

Цікаво знати

Слово «паспорт» має італійське походження. Воно означає «пропуск». Перші українські паспорти з'явилися близько 100 років тому. Вони значно відрізнялися від сучасних. Паспорти видавалися громадянам Української Народної Республіки для поїздок за кордон. Паспорт був офіційним документом, що засвідчував особу й громадянство, а також службове становище. Отримати паспорт могли лише громадяни Української Народної Республіки.

Паспорт громадянина Української Народної Республіки

§ 27. Права людини

На минулому уроці ви дізналися про адміністративно-територіальний устрій України та громадянство України. Пригадайте, коли було проголошено незалежність України. На скільки областей поділяється Україна? Яке місто є столицею України? Яке місто є столицею Автономної Республіки Крим? З якого віку можна отримати паспорт України? Яка інформація зазначається в паспорті України? Де можна замовити й отримати паспорт України?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про права людини.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ✳️ розуміти поняття «права людини»;
- ✳️ розповідати про основні права людини.

Права людини — це норми, блага та умови життя, які забезпечує держава людині. Права людини є загальнолюдською цінністю. Їх не можна купити, подарувати, відібрати чи заслужити. Права мають усі люди, незалежно від національності, кольору шкіри, статі, віросповідання, майнового стану, політичних чи інших переконань. Про права людини зазначено у такому важливому міжнародному документі, як **Загальна декларація прав людини**, та основному законі нашої держави — **Конституції України**.

Серед прав людини основними є:

1. **Право на життя**. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави — захищати життя людини.
2. **Право на повагу**. Ніхто не може бути підданий катуванню та приниженню.
3. **Право на свободу та особисту недоторканність**. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою без рішення суду. Про арешт або за-

Право на життя

тримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого.

4. **Право на особисте життя.** Людина самостійно визначає, як їй жити та який спосіб життя вести. Вона самостійно вирішує, чи ознайомлювати інших людей зі своїм життям, чи тримати його у таємниці.

5. **Право на свободу слова.** Людина має право вільно висловлювати свої думки та ідеї без страху помсти чи фізичного насилля. Але людина й сама не повинна інших принижувати та ображати.

6. **Право на освіту.** Людина має право на відвідування дитячого садочка та навчання в школі. У дорослому віці кожний має право змінити професію й перевчитися на іншу спеціальність.

7. **Право на свободу світогляду та віросповідання.** Людина має право вільно сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної. Безперешкодно брати участь у релігійних обрядах і займатися релігійною діяльністю.

Право на повагу

Право на свободу
та особисту
недоторканність

Право на особисте
життя

Право на свободу
слова

Право на освіту

Право на свободу
світогляду та
віросповідання

Висновок. Права людини не можна купити, подарувати, відібрати чи заслужити. Основними з них є: права

людини на життя, на повагу, на свободу та особисту недоторканність, на особисте життя, на свободу слова, на освіту, на свободу світогляду та віросповідання.

Словничок

Права людини — це норми, блага та умови життя, які забезпечує людині держава, згідно з міжнародними і національними законами.

Загальна декларація прав людини — міжнародний документ, який визначає права людей світу.

Конституція України — основний закон держави.

Релігія — світогляд і світосприйняття людини або групи осіб.

Запитання

1. У якому міжнародному документі записані права людини?
2. У якому законі нашої держави прописані права людини?
- ☀ 3. Як ви розумієте поняття «права людини»?
4. Які права людини є основними?
5. Що означає право людини на життя?
6. Як ви розумієте право людини на свободу й особисту недоторканність?
7. Поясніть, що означає право людини на свободу слова.
8. Як ви розумієте право людини на освіту?
9. Поясніть значення права людини на свободу світогляду та віросповідання.

Завдання

Із запропонованих слів складіть речення. Відповідь запишіть у зошиті.

Конституції

людини

в

Основні

записані

України

права

Цікаво знати

Уперше права людини були прописані в Декларації незалежності США (1776 рік) та Декларації прав людини і громадянина (1789 рік) під час американської та французької революцій. Ці декларації проголосили свободу слова, об'єднань і зібрань. Навіть право на повстання.

Потім у законах європейських держав були прописані права на працю, освіту, охорону здоров'я, пенсії та відпочинок.

Зрештою, 10 грудня 1948 Генеральна асамблея Організації Об'єднаних Націй (ООН) проголосила Загальну декларацію прав людини. Ця Декларація є збіркою основних прав людини (включаючи право на повстання), яке вибороло собі людство протягом тисячоліть.

У наш час Декларація підписана практично всіма державами світу.

10 грудня у всьому світі відзначають День прав людини.

Як правило, святкування кожної десятої річниці Міжнародного дня прав людини в багатьох країнах супроводжується заходами з популяризації знань про людські права та саму Декларацію. Наприклад 60-та річниця прийняття Загальної декларації прав людини проходила під гаслом «Гідність і справедливість для всіх нас».

Декларація прав людини потрапила в Книгу рекордів Гіннеса як документ, який перекладений на найбільшу кількість мов світу.

§ 28. Права дитини

На минулому уроці ви дізналися про права людини. Пригадайте, у якому міжнародному документі записані права людини. У якому законі нашої держави прописані права людини? Як ви розумієте поняття «права людини»? Які права людини є основними? Поясніть значення права людини на життя. Як ви розумієте право людини на свободу та особисту недоторканність? Поясніть значення права людини на свободу слова. Як ви розумієте право людини на освіту? Поясніть значення права людини на свободу світогляду та віросповідання.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про права дитини.

Після ознайомлення з матеріалами теми ви зможете:

- ★ розуміти поняття «права дитини»;
- ★ розповідати про основні права дитини.

Ви вже знаєте про права людини. Дитина є маленькою людиною, тому також має права. Але дитина відрізняється від дорослої людини. Вона не самостійна, не вміє готувати, не ходить на роботу, не заробляє грошей. Дитині потрібно повноцінно харчуватися, рости, розвиватися, тому вона потребує додаткових, особливих прав.

► **Як ви вважаєте, що потрібно дитині для повноцінного розвитку?**

Права дитини — це спеціальні можливості, які необхідні особі віком до 18 років для повноцінного життя.

Дорослі, усвідомивши важливість повноцінного дитинства, розробили міжнародний документ — **Конвенцію про права дитини**. Ця Конвенція вважається міжнародною дитячою Конституцією. Її ухвалили в більшості країн світу.

1. **Право на життя**. Кожна дитина має право на життя. Ніхто не має права позбавити її цього безцінного дару.

Право на життя

Право на ім'я

Право не розлучатися з батьками

Право на повноцінне харчування

Право на розваги, відпочинок і дозвілля

Право на освіту

Право на медичну допомогу

2. **Право на ім'я.** Кожна дитина має право на ім'я і набуття громадянства, а також право знати своїх батьків і право на їхнє піклування.

3. **Право не розлучатися з батьками.** Ніхто не має права розлучати дитину з її батьками. Винятком є ті батьки, які не піклуються про своїх дітей. У таких батьків дітей вилучають. Так краще для самої дитини.

4. **Право на повноцінне харчування.** Діти повинні достатньо харчуватися, вживати смачні й корисні страви, вітаміни й необхідні поживні речовини.

5. **Право на розваги, відпочинок і дозвілля.** Дорослі повинні будувати для дітей дитячі майданчики, парки, аквапарки, велотреки, дитячі бібліотеки, клуби, театри та інше. Проводити для дітей розважальні заходи, театральні вистави, екскурсії, конкурси, змагання тощо.

6. **Право на освіту.** Діти мають право на навчання, на розвиток своїх здібностей і талантів. Для цього працюють дитячі садочки, школи, створюють гуртки за інтересами, спортивні секції, театральні та образотворчі студії та інше.

► Розкажіть, який гурток, секцію чи студію ви відвідуєте.

7. **Право на медичну допомогу.** Якщо дитина захворіла, лікарі повинні надати їй медичну допомогу.

Висновок. Діти мають свої особливі права. Основними є: право дитини на життя, на ім'я, право не розлучатися з батьками, право на повноцінне харчування, на розваги та відпочинок, на освіту, на медичну допомогу.

Словничок

Права дитини — це спеціальні можливості, які необхідні особі віком до 18 років для повноцінного життя.

Конвенція про права дитини — міжнародний документ, який визначає права дитини.

Запитання

1. Чим відрізняється дитина від дорослої людини?
2. Що таке права дитини?
3. У якому міжнародному документі прописані права дитини?
4. Назвіть основні права дитини.
5. Як ви розумієте право дитини на життя?
- ☀ 6. Чому дитина має право не розлучатися з батьками?
7. Як ви розумієте право дитини на освіту?
- ☀ 8. Навіщо дитині право на медичне обслуговування?

Завдання

1. Утворіть речення. Прочитайте прислів'я. Запишіть їх у зошит.

Здобудеш освіту —

соромно не вчитись.

Мудрим ніхто не вродився,

побачиш більше світу.

Не соромно не знати,

а навчився.

2. Виконайте математичні дії і прочитайте слова. З отриманих слів складіть речення про права дітей і запишіть їх у зошит.

Жито – то + буття – бу

Мороз – мо + ваги

О + світло – ло + а

Цікаво знати

За віковою ознакою діти поділяються на дві групи. Малолітньою вважається дитина до досягнення нею 14 років, а неповнолітньою — у віці від 14 до 18 років. Усі, хто старше 18 років, вважаються дорослими особами.

У світі є міжнародна організація ЮНІСЕФ. Вона займається захистом прав та інтересів дітей від народження до початку дорослого життя. Ця організація працює у понад 190 країнах. Для вирішення проблем дітей ЮНІСЕФ залучає уряди країн, науковців, бізнесменів і громадські організації.

ЮНІСЕФ допомагає в повноцінному розвитку дітей та молоді, які найбільше цього потребують. Головними завданнями цієї організації в Україні є збереження життя дітей, захист їхніх прав, створення умов для повноцінного розвитку, отримання освіти та медичних послуг.

З початком російсько-української війни ЮНІСЕФ працює над тим, щоб діти України могли навчатися, повноцінно харчувалися і розвивалися, отримували допомогу лікарів, психологів та інших фахівців. Також ЮНІСЕФ активно залучена до навчання українських дітей з питань мінної небезпеки.

Сьогоднішні діти — це майбутні дорослі, і ЮНІСЕФ піклується про те, коли діти стануть дорослими, щоб вони зробили цей світ кращим і безпечнішим.

Символ ЮНІСЕФ

Узагальнення до розділу «Україна — демократична держава»

Україна — правова держава. У ній живуть за законами. Основним законом є **Конституція України**. За цим законом **уся влада в країні належить народу України**. Державний устрій, у якому народ обирає для себе владу, називається **демократичним**. Народ обирає собі владу — президента України, народних депутатів Верховної Ради України, міських і селищних голів, депутатів місцевих рад. Обирають терміном на **5 років**. Після закінчення повноважень обраної влади призначають нові вибори.

Вибори — це спеціальна процедура, коли в заздалегідь визначений день люди приходять на виборчі дільниці і віддають голос за кандидата чи політичну силу. Голосувати можуть громадяни України віком від 18 років і старші.

Голосування відбувається на виборчій дільниці, де громадяни України отримують виборчий бюлетень, таємно роблять позначки за обраного кандидата чи політичну силу й вкидають бюлетень у виборчу скриньку. Після закінчення голосування відбувається підрахунок голосів та оголошуються результати виборів. Обрані люди беруться за виконання своїх посадових обов'язків.

Кожна країна має власну територію, столицю, кордони. **У 1991 році Україна проголосила свою незалежність**. Україна — велика європейська держава. Вона поділяється на

24 області й Автономну Республіку Крим. Столицею України є місто **Київ**. Столицею Автономної Республіки Крим — **Сімферополь**.

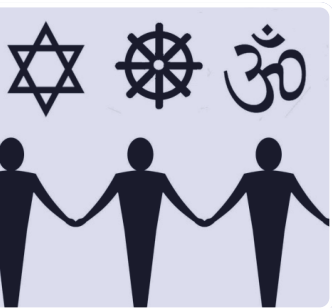
У кожній області є свій обласний центр. За назвою обласного центру називають і область. У назвах деяких областей є винятки, зокрема, Луцьк є обласним центром Волинської області, Ужгород — центром Закарпатської області. Області поділяються на райони. Такий поділ сприяє кращому управлінню державою.

Значна частина мешканців України — це її громадяни. Документом, який засвідчує громадянство, є **паспорт** громадянина України. Право отримати паспорт має будь-який громадянин України, якому виповнилось **14 років**. Зараз паспорти мають форму пластикової картки.

Щоб отримати паспорт громадянина України, потрібно звернутися до Центру надання адміністративних послуг або паспортного сервісу.

У нашій державі **люди мають права**. Основними з них є: право на життя, право на повагу, право на свободу та особисту недоторканність, право на особисте життя, право на свободу слова, право на освіту, право на свободу світогляду і віросповідання та інші.

Також в Україні діє **Конвенція про права дитини**. Відповідно до цього документа, у нашій державі **діти мають свої права**. Найбільш важливими є такі права дитини, як право на життя, право на ім'я, право не розлучатися з батьками, право на повноцінне харчування, право на розваги, відпочинок і дозвілля, право на освіту, право на медичну допомогу та інші.

Перевірте свої знання

Виберіть правильний варіант відповіді (усно).

1. Основним законом нашої держави є:

- А Указ Президента України.
- Б Конституція України.
- В Розпорядження Прем'єр-міністра України.

2. За Конституцією України, вся влада в державі належить:

- А народу України.
- Б Президенту України.
- В поліції України.

3. Президента України обирають на:

- А 3 роки.
- Б 4 роки.
- В 5 років.

4. В Україні проголосили незалежність у:

- А 1991 році.
- Б 2001 році.
- В 2011 році.

5. Столицею України є місто:

- А** Харків.
- Б** Львів.
- В** Київ.

6. Територія України поділяється на:

- А** 14 областей та Автономну Республіку Крим.
- Б** 24 області й Автономну Республіку Крим.
- В** 34 області й Автономну Республіку Крим.

7. На якому фото зображено паспорт громадянина України?

8. З якого віку дозволяється отримати паспорт громадянина України:

- А** з 14 років.
- Б** з 16 років.
- В** з 18 років.

9. Про права людини зазначено в:

- А** Загальній декларації прав людини.
- Б** Указі Президента України.
- В** Конвенції про права дитини.

10. У Конвенції про права дитини зазначені права:

- А** виборця.
- Б** громадянина України.
- В** дитини.

Перевірте свої вміння

1. Запишіть у зошиті права людини.
2. Запишіть у зошиті права дитини.

СЛОВНИК

А

Архітектура — мистецтво будівництва різноманітних споруд.

Асортимент — набір товарів або виробів різних видів.

Б

Бондар — майстер з виготовлення дерев'яних діжок, барил, відер.

В

Вал — штучний земляний насип, який ускладнював захоплення міста.

Великдень (Пасха) — найбільше християнське свято, яке свідчить про Воскресіння Ісуса Христа.

Вибори — спосіб обрання влади в демократичній державі.

Виборчий бюлетень — паперовий листок із списком кандидатів на певну посаду.

Г

Глашатай — особа, яка в давні часи оголошувала на площах важливу інформацію (накази, закони, рішення влади).

Гончар — майстер з виготовлення глиняного посуду.

Горн — спеціальна піч.

Громада — група людей, які об'єднані спільними інтересами й мають спільні завдання.

Громадянство — зв'язок між особою та державою, що визначає їхні права та обов'язки.

Гуцули — етнографічна група українців, яка проживає в Карпатах.

Д -----

Депутат — особа, обрана виборцями до Верховної Ради України та місцевих рад.

Державні свята — свята на честь події або особи, що мали виняткове значення для здобуття Україною незалежності та розвитку нашої держави.

Е -----

Екскурсовод — людина, яка проводить екскурсії в музеях та інших місцях.

Експонат — предмет, виставлений для огляду в музеї або на виставці.

Електростанція — підприємство, де виробляється електрична енергія.

Ж -----

Жорна — пристрій для ручного механічного помелу зернових культур.

З -----

Землеробство — оброблення землі з метою отримання урожаю.

І -----

Історична карта — графічне зображення земель у різні історичні періоди.

К -----

Канцелярія — товари для письма та малювання.

Князь — вождь або правитель.

Конституція України — основний закон держави.

Кравець — майстер із пошиття і ремонту одягу.

Крашанки — варені яйця, пофарбовані переважно в один колір за допомогою барвників.

Куліш — пшоняна страва на м'ясній юшці або на воді, яку затирають салом із цибулею і часником.

Культура — сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом свого існування.

Кутя — традиційна страва Святвечора.

Л

Легенда карти — умовні позначення карти із роз'ясненням їхнього значення.

М

Метро — підземна міська залізниця.

Музей — установа, призначена для вивчення та збереження пам'яток історії, предметів мистецтва або речей, які належали відомим діячам.

Н

Намисто — прикраса, яку носять на шії.

О

Область — частина території держави; місцевість, земля, край.

Очіпок — легка м'яка шапочка, що ховає волосся; головний убір заміжньої жінки.

П

Пам'ятки архітектури — видатні зразки архітектурних споруд.

Писанки — яйця, розписані традиційними символами і візерунками.

Писемні джерела — записи наших предків на глині, дереві, корі, папері, камені.

Президент — очільник, керівник держави.

Природний заповідник — ділянка суходолу чи водних територій, на якій заборонена господарська діяльність людини.

Професія — вид трудової діяльності людини.

Р

Рекорд — найвище досягнення, здобуток.

Релігія — світогляд і світосприйняття людини або групи осіб.

Реставратор — людина, яка відновлює зруйновані або пошкоджені предмети та споруди.

Ресурси — все, що використовується для виробництва благ і задоволення потреб людини.

Речові джерела — предмети, якими користувалися люди в давні часи.

С

Святвечір (Святий вечір) — християнське свято, яке відзначається ввечері напередодні Різдва Христового.

Сім'я — це найрідніші люди, які проживають разом в одній оселі.

Сніп — зв'язані у товстий пучок зернові рослини.

Соціальна мережа — спільнота людей, яка утворена в інтернеті для спілкування, розміщує там інформацію та зображення, залишає коментарі чи надсилає повідомлення.

Стельмах — майстер з виготовлення дерев'яних коліс та возів.

Столяр — майстер з виготовлення меблів, дверей, вікон тощо.

Сторони світу — основні географічні напрямки: північ, південь, захід, схід.

Т

Тарпан — дикий кінь.

Традиція — звичаї, смаки, уподобання, норми поведінки, що склалися історично й передаються з покоління в покоління.

У

Умовні позначення — знаки, які вказують на історичну подію (битву, виникнення міста, кордон, військовий похід, торговий шлях тощо).

Усні джерела — інформація, яка передавалася усно від одного покоління до іншого.

Х

Хороми — двоповерхова (іноді триповерхова) дерев'яна житлова споруда.

Ц

Ціп — пристрій, який складався з двох палиць, з'єднаних між собою ременем.

Ч

Чемпіон — переможець будь-якого змагання, зазвичай спортивного.

Ш

Шаровари — чоловічі широкі штани.

Щ

Щедрівка — українська народна обрядова пісня, яка виконується перед Новим роком, у Щедрий вечір.

Навчальне видання

КОСЕНКО Юрій Миколайович

**ВСТУП ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ**

**Підручник
для осіб з особливими освітніми потребами (F 70)
6 клас**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

У підручнику використано матеріали з вільних інтернет-джерел

Редактори *Інна Криворук, Василь Федорак*
Коректор *Неля Савельєва*
Дизайн *Анни Андрєєвої*
Верстка *Дмитра Божика*

Формат 70×100 / 16. Ум.-друк. арк. 12,96. Обл.-вид. 12,6.
Тираж 11970 прим. Зам. № 1792.

Видавець і виготовлювач МПП «Букрек»,
вул. Радіщева, 10, м. Чернівці, 58000.
Тел.: (0372) 55-29-43, +38 066 400 87 05. E-mail: info@bukrek.net.
Сайт: www.bukrek.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ЧЦ № 1 від 10.07.2000 р.